

TÜRKİYE'DE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE (1923-1930) “KÖY” SORUNU*

Dr. Esra Dik
Mersin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Türkiye’de, köylere ilişkin ilk ilerici adım, 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu’nun çıkarılmasıdır. Bu kanun çerçevesinde, demokratik yönetim mekanizmalarının ortak karar alma süreçleri ile birlikte düşünülmüş olması köy yönetimine önemli kazanımlar getirmiştir. Ancak yeni rejim sadece hukuksal çerçeveye yaratarak değil, geliştirdiği önemli iktisadi ve yönetsel araçlarla savaş nedeniyle yıkılmış köylerin ve yorgun düşmüş köy nüfusunun kalkınması için çaba göstermiştir. Osmanlı döneminden kalan toprak düzenin terki, köylü üzerindeki mükellefiyetlerin hafifletilmesi ve köylerin yeniden imarı yönetimin öncelikli hedeflerindedir.

Çalışma, erken Cumhuriyet döneminde, devlet ile toprak arasındaki ilişkinin temel dinamiklerine dikkat çekmektedir. Cumhuriyet rejimi, en küçük yerel yönetim birimi olarak köyü temel almış ve devletin toprak üzerinde örgütlenmesini bu temele dayanarak kurmuştur. Köy iktisadi üzerindeki sömürü bağlarının çözülmesi, köy halkının ulus devletle bütünleşmesi ve köy yönetiminin kendi otonomisini kurması erken Cumhuriyet döneminde devletin köye yaklaşımının üç temel ayağını oluşturmaktadır.

Bu çerçevede çalışmada, Cumhuriyetin köylere yönelik olarak hangi motivasyonla hareket ettiği ve hangi araçları ürettiğine dair bir çerçeve sunulmaya çalışılacaktır. Literatür taramasına ek olarak, Meclis tutanakları, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi katalogları, dönem gazeteleri ve konuya ilişkin diğer basılı eserler, çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Köy Kanunu, Demokrasi, Kalkınma, Toprak Siyaseti

The “Village” Question in the Early Republican Period (1923-1930) in Turkey

Abstract

The first progressive step of villages in Turkey was the Village Law No. 442, which adopted in 1924. In the framework of this law, it can be asserted that considering the democratic administrative mechanism jointly with common decision process has made significant acquisitions for village administration. However, the new regime struggled to create a legal frame, but also battled to improve important economics and administrative instruments for village population who had been destroyed and exhausted during the war. The main aim of the government was leaving the land formation that remained from Ottoman period, mitigation the obligations of villagers and re-build of villages.

This study points the main dynamics of the relationship between state and land form in the early Republican period. The villages were considered to base as the smallest unit of local government for the state organization upon territorial lands by the government. There were three priority pillars of the government’s approach on village issue: to resolve the exploitation ties on village economy, nation state-villager integration and to establish its own autonomy.

In this context, this study seeks to examine the villages in terms of motivations and instruments of the new regime in the early republican period. In addition to literature, the main sources of this study are parliament proceedings; the documents of State Archives of Prime Ministry and other printed documents on this topic.

Keywords: The Early Republican Era, The Village Law, Democracy, Development, Land Policy

* Makale geliş tarihi: 19.02.2016
Makale kabul tarihi: 02.06.2016

Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1930) “Köy” Sorunu*

Köyde muhtar olabilmek için ilk koşul, varlıklı olmaktır. Ondan sonra da, hısım akrabadan çokça olacak. Sana bağımlı olan boynu kıldan ince yoksullar, yolunu gözleyip el açacaklar. Bu yolla oy kazanıp, muhtar seçileceksin. Muhtarlık etmek elinden gelir mi, gelmez mi, orasını düşünen olmaz. Mühür kimdeyse, keramet ondadır.

Mahmut Makal - Bizim Köy (1950)

Giriş

Kurtuluş Savaşı’ndan başlayan ve 1920’lerin sonuna kadar geçen süre, devlet ile köylü arasında uzlaşma-ittifak olduğu kadar çatışma, direnç ve isyanların da gözleendiği bir dönem olarak tanımlanabilir. Nüfusun yaklaşık %82’si köylülerden oluşmaktadır. Savaş sonrası çoğu köy yakılmış ya da yaşanamayacak haldedir. Cumhuriyet rejiminin en öncelikli konusu, köylerin yeniden ayağa kaldırılmasıdır. Ancak önündeki tek sorun dar bütçesini denkleştirip gerekli yatırımlarla köyün yaralarını sarmak değildir. %82’si köylü olan nüfusu örgütlemeyen savaşı kazanmak mümkün olmadığı gibi aynı nüfusu denetim altına almadan da rejimin kendini yerleştirmesi mümkün olmayacaktır. Köylünün yeni kurulan ulus devlet ile bütünleşmesini sağlamak bu açıdan önem taşımaktadır. Bu bütünleşme sürecinin taşıyıcı kavramı ise *merkezileşmedir*. Ulusal ekonomi ve ulus devlet ile bütünleşme, devletin kırsal alanda örgütlenmesi ile mümkün görünmektedir. Toprak siyasetinin ise sürecin en belirleyici etkeni olduğu söylenebilir. Toprak üzerinde *denetim*, toprağın *dağılımı*, toprağın *yeniden dağıtımı* uluslaşma sürecinin parçalarıdır. Devletin toprak siyaseti iki yönlüdür: birincisi asayiş sorunu ve şark vilayetlerinin denetim altına alınması, ikincisi ise devlet mülkiyetinin genişletilmesi ve muhtaç köylüye arazi dağıtımının yollarının aranmasıdır (Dik, 2012a: 2073).

1920’li yıllarda devlet, üç temel problem üzerine odaklanmıştır. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde yürütülen tartışmalardan öncelikli sorun alanlarının ne olduğu aşağı yukarı çıkmaktadır: i) köylerde temel sorun asayiş ve bunun için köylerin toplulaştırılması gerekmektedir; ii) köylü üzerinde vergi yükü savaşın yükü ile birlikte çok ağırlaşmıştır bu nedenle Aşar Vergisinin kaldırılması yoluna gidilmelidir; iii) köylerin yeniden imarı ve

* Çalışma, 113K191 kodlu “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde (1923-1930) Yerel Yönetim Sisteminin Kuruluşu” başlıklı SOBAG-1001 projesi kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir.

eğitim seferberliğine gidilmesi kaçınılmazdır. Cumhuriyet Hükümeti saptanan bu sorunlara ilişkin önemli adımlar atmıştır. 1924 tarihli Köy Kanunu ile köyler hukuksal statüye kavuşmuş, 1925 yılında Aşar'ın kaldırılması ile yeni bir düzene geçilmiştir. 1920'li yılların sonu itibariyle ise asayişin sağlanması; çiftçiyi topraklandırma girişimleri ve köylerin yeniden imarı girişimleri mevcuttur.

Bu araştırmada, 1923-1930 arası dönemde köylere ilişkin tüm gelişmeler, devletin köylere ilişkin yaklaşım tarzı ve demokrasi anlayışı perspektifinde analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Osmanlı'dan Miras Kalan "Köy" Sorununa Yaklaşım

Köy olgusu üzerine Osmanlı dönemine ilişkin bilgimiz, Cumhuriyet dönemine nazaran daha zengindir. Tarih alanında bu güne kadar üretilen çalışmalar, Osmanlı döneminde devlet ve köylü arasındaki ilişkinin çözümlenmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. İktisat bilimi ise bu çözümlenmeyi sosyo-ekonomik gelişim ve sınıfsal analizi içerecek şekilde genişletmiştir. Bu iki disiplinin birikimi, Osmanlı döneminde tarihsel ve iktisadi temelleri ile tümleşik bir biçimde köy olgusunun sınıfsal analizini mümkün kılmıştır.

Osmanlı döneminde devlet ve köylü arasındaki ilişkinin kuruluş tarzına ilişkin çalışmalarda, iki yaklaşım gözlemlenebilir. Birinci yaklaşımda tartışma, üretim ilişkileri ve artığa el koyma biçimleri üzerinden yürütülmektedir (İslamoğlu, 2010); (Köymen, 2008); (Boratav, 1995); (Erdost, 1988); (Devrez, 1994); (Şanda, 1941). Bu yaklaşıma göre, Osmanlı'da devlet-köylü ilişkisi, büyük toprak sistemini kuşatan kavram ve kurumlardaki değişim ekseninde dönemsel ve özel karakterler kazanmıştır. Klasik dönemdeki köy: *vergi gücü, asker sağlama ve üretici* konumundadır. Belirli bir tarihsel döneme kadar egemen olan ve "tumar" sisteminin yaratmış olduğu bu unsurlar yine bu sistemin başka bir sisteme evrilmesi sürecinde yeni bir boyuta taşınmış, köy ve köy halkı algısı yeni formlar kazanmıştır. 16. yüzyıla kadar egemen olan tumar sisteminin çözülüşü, devlet ve köylü arasında aracı bir kurum olan ayanlıkların yükselmesi ve iltizam sistemi içerisinde kök salması, köylü üzerinde yeni bir sömürü biçimini kurumsallaştırmıştır.

İkinci yaklaşım, köy sorununa kurumsal analiz ile yaklaşmakta, idari bir yapı olarak köyün örgütlenme sürecine katkı sağlamaktadır. Tarihsel dönem, genel olarak Muhtarlık teşkilatının ortaya çıktığı Tanzimat reformları ile başlatılmaktadır (Çadırcı, 1970); (Sencer, 1984); (Akdağ, 1979); (İnalçık, 1996); (Ercoşkun, 2012). Bu çalışmalar birinci yaklaşımdan uzak değildir.

Hatta eksik kalan önemli bir parçayı tamamladığı iddia edilebilir. Muhtarlık teşkilatı adı altında köyün idari örgütlenmesi, devletin köylü ile arasındaki aracı bir kurum olan ayanlık sisteminin ortadan kaldırılması gayretini ifade etmektedir. Dolayısıyla sistemin kuruluşu ile toprak düzeninde meydana gelen değişimler arasında yakın bir ilişki söz konusudur.

Osmanlı döneminde köy ve köylülük sorununu incelemek bu çalışmanın tarihsel sınırlarını aşmakla birlikte, Cumhuriyet rejiminin Osmanlı mirası ile mücadelesini anlamak bakımından bu iki yaklaşım ışığında aydınlatıcı bazı saptamalara yer vermek zorunlu hale gelmektedir. Her iki yaklaşımdan yola çıkarak yönetsel anlamda bugün köy sorununu tartışabileceğimiz üç özellik ortaya çıkmaktadır:

1. Toprak düzeni ve vergi sistemi köy yerleşme biçimini etkilemektedir.
2. Asayişin sağlanması ve kır toplumunun kontrol altına alınması merkezileşme ile sağlanmaya çalışılmıştır.
3. 19. yüzyıl itibarıyla köy idari bir birimdir.

Bu üç temel saptama tüm Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısı içerisinde köy sorununu çözümlenmek için yeterli olmasa da erken Cumhuriyet döneminde devletin köye yaklaşımına ilişkin hareket tarzını anlamaya imkan tanımaktadır. Keza Cumhuriyet döneminde köye ilişkin üç temel sorun alanı bulunmaktadır: (1) asayiş sorunu, (2) toprağın dağılımı ve vergi (3) ulusal ekonomi ve rejimle bütünleşme. Sorun alanlarının arka planında Osmanlı devlet yönetim tarzının mirası bulunmaktadır.

O halde bir soru ile başlamak doğru bir girişim olabilir: Osmanlı'ya özgü ve Cumhuriyet'e devredilen bir köy tipinden bahsedilebilir mi? Halil İncalcık'a göre genelleme yapmak çoğu zaman sıkıntılıdır çünkü bazı yerleşim yerlerinin oluşumu özel koşullara tabidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli bölgelerde çeşitli köy tipleri mevcuttur. Fiziki ve etnik şartlar, yerleşim şartları, kültür, politik ve askeri faktörler köylerin büyüklüğünü, nüfusunu, yerleşim şartlarını ve ekonomik modelini belirlemektedir. İncalcık, bu çeşitli faktörlerin varlığına rağmen, hiç olmazsa İmparatorluğun kilit noktalarında-Anadolu ve Rumeli'de Osmanlı toprak ve vergi kanunlarının etkisi altında köy yerleşmelerinin de özel bir karakter kazandığını öne sürmekte ve şu şekilde özetlemektedir (İncalcık, 1996: 11-13):

1. Köylünün toprağa bağlılık prensibine rağmen, kolaylıkla yer değiştirmesi, topraklarını bırakıp çift bozan olması genel bir olaydır. Doğa durumundaki kötüleşme dışında köylerini bırakıp giden köylülerin kaçış sebepleri genelde ağır şartlar ve vergi yükleridir. Köylüler bazen haklarının daha iyi korunacağını bildikleri vakıf köylerine göç etmektedir. Bugün sıkça bahsettiğimiz mezra

- kavramının gerekçesi de ortaya çıkmaktadır. Köy yerleşme türünün sebebi köylünün kaçış yeri araması ile doğmuştur
2. Devletin patrimonyal karakteri altında bir takım köyler özel bir kimlik kazanmıştır. Bunun en göze çarpan örneği, derbentçi, küreci (madenci) ve çeltikçi köylerinde görülmektedir. Dağ geçitlerinde koruma hizmetine ayrılmış veya maden işçiliği ve prinç tarımı yapmaya mecbur edilmiş köyler, böylece ekonomik ve sosyal bakımdan tamamıyla farklılaşmıştır.
 3. Osmanlı köyleri hiçbir zaman toprağın ortak (*communal*) tasarrufuna uygun bir köy özelliği taşımamıştır. Göçmenlere ait yerleşim yerleri istisna tutulacak olursa Osmanlı'da köylü aileleri bağımsızdır ve çift hane sistemi köy tipinin ana omurgasını oluşturmaktadır. İncalcık'a göre, köylünün ortak tasarrufları, yani ortak mera, orman, otlak, harman yeri, mezarlık, ortak su kullanımı bir ortaklığı ifade etse de hiçbir zaman komünal köy tipinden söz etmeye imkan vermez. Köy halkının bir birinin işini imece usulüyle yardımlaşarak yapması da bir gösterge değildir. İncalcık, sınırları kesin çizilmiş otlaklıkları bu anlamda örnek göstermektedir. Kısaca şunu söylemektedir: Osmanlı köyü, tarlaları, otlakları, çayırı sınırlandırılmış defterlerde ve kadı evraklarında varlığı tespit edilmiş idari ünitelerdir.

Bu tespitler, Osmanlı'ya ilişkin çalışmalar incelendiğinde büyük ölçüde doğrulanmaktadır. Gerçekten de klasik Osmanlı mülkiyet sistemini tanımlayan kavram miri toprak sistemidir. Toprağın kuru mülkiyeti devlete aittir. İşleme hakkı ise merkezin kontrolü altında kişilere verilmiştir. Sistem aynı zamanda düzenli orduyu da ürettiğinden çiftçi aynı zamanda askerdir, ek olarak verdiği vergi ile de devlet gelirlerinin en önemli kalemlerinden biridir. 16. yüzyıl itibarıyla bu sistemde ciddi çatlaklar meydana gelmiş ve toprak düzeni eşraf – ayan lehine bir değişim yaşamıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren nakit ekonomisine dayanan iltizam sistemi hızla artan ticari faaliyetler için bir zorunluluktur. Osmanlı'nın Avrupa ile rekabetinde nakit ihtiyacı iltizam sisteminin palazlanmasını hızlandırmıştır (İslamoğlu, 2010: 335). Mustafa Akdağ'ın tanımlamasıyla, *1702'de devlet mukataalarının "malikane" olarak tımar sisteminde olduğu gibi erkek evlada miras bırakabilecek şekilde verilmesi hazine adına, vergi toplama yükümlerini bu yolla ele geçiren mütegalibeleri sadece kendi bölgelerinde hükümlerini kurmalarına giden süreci başlatmakla birlikte bu tarihten itibaren yapılan bir çok düzenleme köylerde çiftlikler edinerek geniş servetler edinen kendi güvenlik güçlerini oluşturan köklü aileleri üretmesine sebep olmuştur* (Akdağ, 1963: 51-61).

Gelişen vergi gelirlerini 1-3 yıl gibi zaman aralıkları itibarıyla toplama hakkını nakit para karşılığında satın alma yoluyla işleten iltizam sistemi, devletin nakit ihtiyacını karşılama amacıyla tımar sistemi aleyhine hızla gelişmişti. Bu sistemin yaygınlaşması köylünün daha çok yoksullaşmasına ve

eşrafın giderek zenginleşmesine sebep oldu. Bu zenginleşmenin kaynağı sadece toplanan vergi gelirlerinden değil, tarımsal artığa el koyma biçiminin de çeşitlenmesinden kaynaklanmaktadır. Bir süre sonra gelişecek olan tefecilik bu kaynakların başında gelmekteydi. Osmanlı'nın miras bıraktığı Anadolu'da Önal'ın deyimiyle, *aşar vergisi toplayarak zenginleşen mültezim, örgütsüz küçük köylünün ürününe pazara ulaştırıp aracılık geliri sağlayan tüccar, mülkü üzerinde ticari tarım yapan ya da ortakçılara yaptıran büyük toprak sahibi ve köylüye borç vererek zenginleşen tefecinin aynı şahısta birleştiği bir insan tipinin bulunduğu; söylemek mümkündür* (Önal, 2012: 151).

Sonuçta artan ve çeşitlenen vergi yükü, güvensiz kalan köylülerin topraktan kopmasını beraberinde getirmiştir. Köylüler, 16. yüzyıl Celali İsyanlarının öznesidirler. Örneğin, artan mültezim, bey, ayan baskısı tarihte Büyük Kaçgun olarak bilinen olayı doğuracaktır. “Nihayetinde köylü kendini zulümden sakınacak, korunaklı, gözden uzak yerlere doğru hareket edecek ve bugün Anadolu'da görüldüğü üzere *düzensiz yerleşmelerin* en temel sebebini oluşturacaktır” (Sencer, 1984: 36).

1.1. Yerel Egemenlere Karşı Merkezi Gücün Tesisi: Ayanlık Makamına Karşı Muhtarlık Teşkilatının Doğuşu

Köylüler üzerinde baskının artması, Tanzimat döneminde yerelde en köklü reformlardan biri olan muhtarlık teşkilatını doğurmuştur. Köyün idari bir ünite olarak ortaya çıkışının temelinde ayanlık sisteminden kaynaklı rahatsızlıklar yatmaktadır. Musa Çadircı'nın “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme” başlıklı yazısı muhtarlık teşkilatının Tanzimat döneminde ortaya çıkış sürecine ışık tutması bakımından büyük önem taşır. Çadircı'ya göre, Lütü Tarihi'nden edinilen bilgi doğrultusunda muhtarlık teşkilatı ilk kez 1829 yılında Bilad-ı Selase (İstanbul, Üsküdar, Eyüp) mahallerinde kurulmuştur. Çadircı, Osman Nuri Ergin'den (Ergin, 1936) “Tanzimattan önce imamların zulmünden ve baskı yönetimlerinden halkı kurtarmak ve danışma (istişare) usulü ile iş gördürmek için yanlarına birer ikişer muhtarlar verildiği, bir süre sonra da muhtarların da yalnız bırakılmayarak yanlarına üç beş kişilik ihtiyar heyetlerinin katıldığı, muhtar ve ihtiyar heyetlerinin ahalice seçildiğini” alıntulamakta, ardından bu iddiaya itiraz etmekte ve daha doğrudan bilgi derleyerek ilgili döneme ilişkin Takvim-i Vekayi (resmi gazete) nüshalarına başvurmuştur. Oradan elde ettiği bilgi ise İstanbul'da başlayan muhtarlık uygulamasının Anadolu'ya geçiş sürecinin ayrıntılarını içermektedir. Çadircı'nın tespitini özetleyecek olursak, 1833 tarihli Takvim-i Vekayi'nin 73. defa sayısı, Kastamonu Sancağına bağlı kazalarda muhtarlık teşkilatının kurulmasını anlatmaktadır. Kastamonu

Sancağına bağlı Taşköprü Ayanı Hacı Ömer'in kaza halkına zulmü, fazladan topladığı vergi üzerine şikayette bulunmuş ve yeniden bir ayanın atanması istenmiştir. Ayan, Kastamonu Mütesellimi Dergah-i Ali Kapucubaşlarından Dede Mustafa Ağa'ya şikayet edilmiştir. Mütesellim askeri gücü ile ayanın zulmünden halkı kurtarmış ancak yeni bir ayan seçilmesi yoluna gitmeyip, İstanbul'da uygulama bulan muhtarlık teşkilatını Kastamonu'da kurmayı tercih etmiştir. Muhtar-ı evvel ve muhtar-ı sani adı altında iş bilen sözü dinlenen iki muhtar seçirmiştir. Bütün mahalle halkının huzurunda imamı, mahalle muhtarlarına kefil ettirmiş, mahalle halkına da muhtarlar kefil edilmiştir. Dede Mustafa halkın muhtarların seçilmesinden dolayı memnuniyetini muhtarların defterlere kaydı ve bir de hazırladığı i'lam ile birlikte İstanbul'a göndermiştir. Bu durumdan haberdar olan II. Mahmut bu düzenin diğer vilayetlere de yayılması konusunda emir ve ferman çıkarmıştır. Çadircı bu tercüme ile Osman Nuri Ergin'in imamların zulmü üzerine muhtarlıkların tesis edildiği yaklaşımına şu şekilde itiraz etmektedir (Çadircı, 1970: 409-420).

"Takvim-i Vekayi'de açıkça belirtildiği gibi, teşkilat ilk defa taşrada halkın ayanın zulmünden kurtarmak amacıyla Ayanlık teşkilatı yerine kurulmuştur. Üstelik muhtarlara imamlar kefil ettirilmekle imamların itibarı arttırılmıştır. Ancak imamların yapmakta oldukları bazı görevlerin de muhtarlara devredildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca yazar, teşkilatın taşrada ne zaman ve nasıl kurulduğunu belirtmemektedir. Muhtarların yanlarına ihtiyar heyetleri verildiğine dair vesikalarda bir kayda rastlayamadık. Ergin neye dayanarak bu ilaveyi yapıyor anlayışmıyor. Biraz sonra dediği herhalde epey sonraları olacaktır."

Bu bilgiler ışığında muhtarlık kurumunun, Osmanlı döneminde, merkezin yerelde otoritesini kurması ve aynı zamanda ayanlık sisteminin kırılması adına işlev üstlendiği söylenebilir. Yerel egemenlere karşı merkezin gücünün tesisi için köylerin idari bir ünite olarak kurumsallaşması Cumhuriyet döneminde de köylerin hukuksal varlık kazanmalarının itici gücünü oluşturmuştur.

1.2. Osmanlı'dan Cumhuriyete Miras: Nahiye Meselesi

Erken Cumhuriyet dönemi yerel yönetim tartışmalarının yürütüldüğü zemin 19. yüzyılın sonu itibariyle yükselen adem-i merkeziyet-merkeziyet tartışmaları üzerinden şekillenir. 1864 Nizamnamesi ile başlayan ve Cumhuriyet dönemine aktarılan tartışmanın odağında Fransız örneğinden aktarma kömün benzeri yapıların mevcudiyeti vardır.

1864 ve 1871 Nizamnamelerinde vilayet-liva-kaza ve köy idari birim olarak kabul edilmiştir. 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu, vilayet, liva (sancak), kaza ve karye (köy, kura) olmak üzere

yeni idari birimlere ayrılmıştı. Bu Nizamname'ye göre, vilayetin başında vali, livada liva kaymakamı (ka'immakam), kazada kaza müdürü, köylerde ise seçimle gelen muhtar bulunacaktı. Ayrıca vilayetin yönetiminde valinin başkanlığında toplanacak olan danışma meclisleri kurulmuş, Vilayet İdare Meclisi, Liva İdare Meclisi, Kaza İdare Meclisi ve köylerde İhtiyar Meclisleri oluşturulmuştu. Köylerin yönetimi Nizamname'nin dördüncü bölümünde "idare-i umur-ı kura" başlığı altında düzenlenmiştir (Seyitdanlıoğlu, 1996a: 67-81).

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi 1871 tarihinde çıkarılan İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi'ne kadar yürürlükte kalmıştır. 1871 Nizamnamesi, kaza ile köy arasında idari bir birim olarak ilk kez nahiye kurulması hükmünü getirmiştir. "Beş yüz kişiden fazla nüfuslu köy ve çiftlikler bir nahiye teşkil etmektedir. Nahiye müdürü kendisine bağlı köylerin ihtiyar meclislerinden seçilen dörder üyenin katılımıyla oluşan nahiye meclisi ile birlikte karar alarak yönetimi yürütecektir" (Seyitdanlıoğlu, 1996b: 89-103).

Geçmiş dönemlerde hükümet ile teba arasında ayanların yapmış olduğu aracılık işleyişini yürütecek olan nahiye müdürü nahiyeye bağlı köyler ihtiyar heyeti üyelerinden en çok dörder kişinin katılımıyla oluşturulacak Nahiye Meclisine danışarak işlerini yürütecekti. Ancak bu birim uygulanamayacak ve tartışmaları 1921 yılına sarkacaktır (Reyhan, 2000: 101).

1.3. 1921 İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Lâyihası

Reyhan ve Önen, İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu tartışmasına geçmeden önce 1921 Anayasası'nın da ruhunu şekillendiren Mustafa Kemal'in 13 Eylül 1920'de Meclise sunduğu *Halkçılık Beyannamesini* incelemektedir. Bu belgeye atıfları iki açıdan önem taşımaktadır. İlk olarak, Birinci Meclis'in demokrasi anlayışı ve adem-i merkezîyet prensibinin kanun ve kararlara yansımaları; ikinci olarak ise programın yine yerel demokrasinin gelişim prensibine uygun bir şekilde önemli bir kısmının nahiyelere ayrılmış olmasıdır. Programa göre nahiye muhtariyete sahip manevi bir şahsiyettir ve meclisi, idare heyeti bir de müdürü bulunacaktır. Nahiye meclisi halk tarafından genel oyla seçilecek, idare heyeti veya nahiye müdürü de nahiye meclisi tarafından seçilecektir. Meclis, iktisadi, kazai ve mali yetkilere haizdir. Üyelerinin seçimleri halkın geneline yayılmıştır. Program, Osmanlı döneminde yer alan düzenlemelerin daha gelişmiş halini yansıtmaktadır (Reyhan ve Önen, 2009: 3-4). Yayınlanan Program 1921 Anayasası'nın da temelini oluşturmuştur.

1921 Anayasası'nın 16-21 arası maddeleri nahiye teşkilatını düzenlemiştir. Bu düzenlemeye göre, nahiye tüzeliğe (manevi şahsiyete) sahiptir. Nahiyenin bir şurası, idare heyeti ve bir de müdürü vardır. Nahiyeler nahiye halkınca doğrudan doğruya seçilmektedir. Nahiye şurası ve idare

heyetinin kazai, iktisadi ve mali yetkileri bulunmakta ve bunların derecesi kanunla düzenlenmektedir. Nahiye bir veya birden fazla köyden oluşabileceği gibi bir kasaba da bir nahiyedir.

1921 Teşkilat-ı Esasiesi'nden sonra gündeme gelen en önemli girişim "İdare-i Kura ve Nevahi Lâyihası"dır. Rıdvan Akın'a göre lâyhaya ilişkin iki eğilim göze çarpmaktadır (Akın, 1996: 31-41):

"Birincisi, her kasaba, şehir ve karyenin kendi başına bir komün olarak tanınması ikincisi komünlerin birden fazla köyün birleşmesi sonucu meydana gelmesidir. Kanun lâyihasının temel amacı (halka) kendi kendilerini idare salahiyeti verme amacı olduğundan intihabı ahali, (halkın doğrudan seçimi) olarak kabul etmiştir. Bu lâyhaya çok büyük umutlar beslendiği gibi, kanunun köylerde mütegalibelerin köylü nüfus üzerindeki hâkimiyetine olanak tanıyacak olduğunu iddia edenlerde bulunmaktadır. Mecliste komünlerin demokrat bir hava estireceği düşüncesi baskındır. Seçilme usulünde merkezi idarenin denetimine dahi itirazlar gelmiştir. Komün Meclisi (nahiye şurası) halkoyuyla seçilmiş bu meclisi feshetme yetkisinin kimde olacağı da tartışmalıdır. Meşrutiyetin ruhu "halka doğru gitme" felsefesine aykırı olduğu söylemi ile merkezin herhangi bir şekilde onay mercii ya da feshetme yetkisi ile donatılması kabul görmemiş ancak suiistimal durumunda müdahil olması karara bağlanmıştır. Nahiye müdürünün atanmasında merkezi idarenin tasarrufu reddedilmiştir. Nahiye müdürünün kaymakamın mütalaası ve vilayetin kararı ile atanması reddedilmektedir."

Lâyiha'ya göre köylerde bir karye meclisi, bir karye müdürü ve bir de karye idare heyeti bulunmaktadır. Karye meclisine mebusların, meclis üyelerinin, memurların seçilemeyeceği hükmü getirilmiş ve seçilme yaşını 25 olarak belirlenmiştir (ilkokul mezunu olanlar için yaş 21'e düşmektedir). Seçmenler de 21 yaşını bitirmeli ve o mahalde en az altı ay yaşıyor olmalıdır. Karye heyeti, karye meclisi ile müdür muavinleri ve müdür vekilleriyle katipten meydana gelmekte, karye heyet-i idaresi müdür ile muavinlerinden ve karye meclisince seçilecek iki aza ile kâtipten oluşmaktadır. Mayıs ve Aralık olmak üzere senede iki defa toplanma (birinci toplantı bir, ikinci toplantı üç hafta sürecektir) kuralı getirilmiştir. Karye meclisine, karye müdürü başkanlık etmektedir. Müdür karye idaresindedir ve kendisini ilgilendiren hesapların incelenmesi sırasında başkanlıktan çekilmek zorundadır. Meclislerin süresi ise iki yıldır. Görüldüğü üzere Lâyiha Osmanlı'dan bu yana uygulanan muhtarlık sistemini ve onun uzuvlarını ortadan kaldırmakta adeta küçük birer il özel idaresi gibi bir yapıyı getirmeye çalışmaktadır. İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Lâyihası, Dahiliye Encümeni tarafından ismi değiştirilerek köyle ilgili hükümler nahiyeye dönüştürülmüştür adı da "İdare-i Nevahi Kanunu" olmuştur. Lâyiha'nın Meclis görüşmeleri de tartışmalıdır. Köyler üzerinde

merkeziyetçiliğin azaltılması konusunda istekler olduğu kadar özerk yapılar olarak kurguladıkları nahiyelerin bütçelerinin de nasıl oluşturulacağı tartışma başlıklarındandır (Önen ve Reyhan 2009: 13-14). Çelik'e göre de "İdarei Kura ve Nevahi Kanunu Lâyihası'nın" önem taşıyan özelliklerinin başında, "idari taksimatın ölçeğini ve yönetim şeklini belirleyecek olmasıdır. İdarei Kura ve Nevahi Kanunu Lâyihası, *Vilayet Nizamnamesi* ile yapılmaya başlanan düzenlemeleri takip etmiş; o düzenlemelerin idari ölçek ve yönetim şekli kabullerini 1921 yılına taşımıştır" (Çelik, 2012: 551).

1921 Lâyihası önce 1923 yılına ertelenmiş ancak bir türlü nihayete erdirilememiş ve yerini 1924 yılında Köy Kanunu tartışmalarına bırakmıştır. Hükümet köy kanunu düzenlemesi yapmadan nahiyeleri düzenlemeyeceği fikrindedir. 1926 yılının ilk günlerinde İçişleri Bakanlığı tarafından bir Nahiye Kanunu Tasarısı hazırlığı olduğu görülmekle birlikte yasalaşamamıştır. Amaç köylerin birleştirilmesi suretiyle tüzelkişiliğe sahip nahiyeler oluşturulmasıdır (Yılmaz, 2012: 1987). "Tam teşekküllü nahiye" konusu Dahiliye Vekaleti tarafından 1928 yılında BMM'ye sunulan bir yasa tasarısı ile tekrar gündeme gelmiştir. Vekalet, mevcut nahiyelerin ihtiyacı karşılamayan eksik teşkilatlar olduğunu ileri sürmektedir. Nahiyelerin başında yalnızca bir müdür bulunmakta, mevcut nahiye teşkilatı nüfus, vergi, tapu gibi işlerin görülmesinde yetersiz kalmaktadır. Nahiyelerin dağılımı dengesizdir. Bütün iller kapsamında 1500 nahiye ihtiyacı olduğu ileri sürülmektedir (Dik, 2012b: 2193-2195). Bu gerekçeyle 1928 yılından 1930 yılına kadar 215 nahiye kurulacaktır (Keskin, 2009: 116). Ancak nahiyeler komün tarzı örgütlenmeler olarak Türkiye'de kurumsallaşamayacaktır.

2. Erken Cumhuriyet Döneminde Köy Sorununa Yaklaşım: Köylerin İktisadi-Yönetmel-Hukuksal Kuruluşu

İmparatorluk döneminden miras kalan birikim, büyük ölçüde Cumhuriyetin köylere yönelik yaklaşım tarzını belirlemiştir. Bu nedenle çalışmada, 1923-1930 dönemine odaklanmakla birlikte, bazı politikaların Cumhuriyet döneminde de izlenmesi adına Osmanlı birikiminin niteliğine ilişkin veriler yukarıda derlenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet dönemine ilişkin bilgiler ise döneme dair verili tüm yazılı kaynaklardan üretilmiştir. Bilindiği üzere erken Cumhuriyet dönemine ilişkin birincil temel araştırma malzemesi Meclis Tutanaklarıdır. Bunun dışında araştırmayı zenginleştirecek olan kaynaklar ise Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinden (BCA) temin edilecek arşiv belgeleri, dönem gazeteleri ve yine bu dönemin basılı diğer kaynaklardır.

Çalışmanın hazırlanmasında birincil elden kaynaklar üzerinden taramalar gerçekleştirilmiştir.

BCA kaynaklarında köylere ilişkin bazı kriterler eşliğinde yapılan tarama sonucunda 1346 arşiv kaydına rastlanmıştır. Bu kayıtların Meclis tutanakları ile paralellik taşıdığı söylenebilir. 1346 kayıt kendi içerisinde sınıflandırıldığında ve ilgi alanı dışındaki belgeler ayıklandığında, erken Cumhuriyet döneminde köylere ilişkin aşağıda yer alan on başlık ortaya çıkmıştır.

- Köy Kanunu'na dair teklifler
- Sağlık, eğitim, imar, köy inşaatı,
- Emval-i metruke, emval-i milliye çiftlikleri, çiftliklerin köy halkına dağıtılması, çiftçiye tohumluk, Türkiye Köy Bankaları Kanun Tasarısı,
- Ferman kayıtlarının hazine evrakında bulunup bulunmadığına dair belgeler,
- Aşarını toplayamayanlardan iltizam bedelinde tenzilat yapılması,
- Meclise, Hükümete ve kanunlara hakarete ilişkin takibat belgeleri
- İstiklal mahkemesine sevk edilenler,
- Maden ruhsatı verme, hisse paylaşırma,
- İdari bağlılık değişiklikleri,
- Din görevlilerin atanması,

İncelenen belgeler ve Meclis tutanakları üzerinde gerçekleştirilen taramalar sonucunda belirli sorular açığa çıkmıştır:

- i) Cumhuriyet ile Osmanlı devletinin köye yaklaşımı yani devlet ile toprak arasındaki ilişkinin kuruluş tarzındaki ayrım nedir? Cumhuriyet hangi motivasyonla hareket etmiştir? Cumhuriyet köylü nüfusun yönetiminde hangi araçları üretmiştir?
- ii) 1923-1930 arası dönemde toprağın dağılımı ve dağıtım sorununa yaklaşım nasıldır? Toprak üzerinde denetimin araçları nelerdir?
- iii) Muhtaç zürreanın (muhtaç köylünün) topraklandırması için çözüm nerededir?
- iv) Köylü üzerindeki yükün hafifletilmesi ve köylünün ulusal ekonomi ile bütünleşmesi adına yaklaşım nasıldır?
- v) Köy yönetsel olarak nasıl algılanmıştır? Devlet örgütlenmesi aşağıdan yukarıya mı yukarıdan aşağıya doğru mu örgütlenecektir?

Yukarıda yer alan soruların cevabının aranması çalışmanın ana gövdesini oluşturmuştur.

2.1. Erken Cumhuriyet Döneminde Köy İktisadı

Toprak, köylünün en temel geçimidir. Uzun savaş döneminden sonra köylüye nefes aldırarak politikaların benimsenmesi ise kaçınılmazdır. Bunun adına Cumhuriyet, önemli adımlar atmış ve iki yönlü bir politika izlemiştir. Bunlardan birincisi köylü üzerinden bazı mükellefiyetlerin kaldırılması, ikincisi yeni ayrıcalıkların tanınmasıdır. Bunun için devlet: mecburi ziraata son verilmesi, aşar vergisinin kaldırılması, emvali metrukenin dağıtılması, devlet ormanlarından köylünün yararlanma hakkı tanınması, çiftçiyi topraklandırma politikalarının güdülmesi, zorunlu göç ettirilen aşiret topraklarının köylüye intikali ve böylelikle feodal unsurların tasfiyesi, kooperatiflerin kurulması ve köylü bankası kurulması gibi girişimlerde bulunmuştur.

Büyük Millet Meclisi'nin 1 numaralı Kanunu 24 Nisan 1920 tarihli *Ağnam Resmî Kanunu*'dur. Hükümet küçükbaş hayvan vergisi anlamına gelen vergiyi dört katına çıkarmıştır. Sekiz katına çıkacağı beklentisi köylü üzerinde gergin bir bekleyiş yaratmakla birlikte Hükümet dört kat artış ile sınırlamıştır. Keza köylü zaten savaşın yıkıcı etkisi altında yorgundur. Bu koşullar altında köylüyü kazanmak zorunlu görünmektedir. Ancak bütçenin genişletilmesi için de önlem alınması gereklidir. Savaş döneminde bir yandan ulusal kurtuluş mücadelesi yürütülmüş bir yandan da büyük bir nüfusu besleyebilmek adına üretimin devam ettirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Mecburi Ziraat usulü bunlardan biridir. Bu usul gereğince, tarımsal üretimin düşmemesi için *mükellefiyet-i ziraiye* ile asker olmayan kişilerin üzerine üretim yapma mükellefiyeti getirilmiştir. Bu kapsama giren esnaf, tüccar ve köylüler askerlikten muaf sayılmaktadır. Bu muafiyet bir süre sonra askerden kaçmanın bir aracı haline gelmiş bu nedenle 1922 yılında mecburi ziraat usulüne son verilmiştir. Yine 1922 yılında Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu kabul edilmiştir. Bu verginin bütçeye önemli bir ek gelir getirebileceği düşünülmüştür. Verginin amacı doğrudan köylünün vesaiti üzerinden [meccanen (ücretsiz) ve angarya olarak] karşılanan nakliye-i askeriye ihtiyacının bütün halkı kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmasıdır. Bu mükellefiyet bir yıllığına getirilmiştir (Çelik, 2012b: 957).

Köylüyü iktisaden zayıf kılan sorunların başında ağır vergi yükleri gelmektedir. İltizam sistemi Aşar'ın kaldırıldığı 17 Şubat 1925 ve 552 sayılı Kanun'un çıkarılışına kadar varlığını sürdürmüştür. İltizam sistemi, Osmanlı'dan gelen bir uygulamadır ve terki de ancak Cumhuriyetle birlikte mümkün olabilmiştir. Sadık Sarısan'ın "Mahkeme Kayıtlarına Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında İltizam Problemi-Afyonkarahisar Örneği" başlıklı çalışması tek bir ili içeren alan araştırması olsa da Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden tespit ettiğimiz belgeler ile birleşince ülke geneline ilişkin erken Cumhuriyet döneminde iltizam sisteminin yaratmış olduğu sorunlara ilişkin

genel yargılara ulaşmamızı sağlamaktadır. Mahkeme kayıtlarından mültezimlerin aşar vergisini alamadıkları için açtıkları dava sayısının oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bazı davalarda sorun arazinin hangi mülteziime ait olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Vakıflar ile mültezimler arasında çatışma bu kargaşadan doğmaktadır. Mültezimlerin hazineye açtıkları davalar incelendiğinde ise işgal dönemindeki zararlarının tazmininin talep edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle iltizam borçlarından zararlarının düşürülmesi istemleri ortaya çıkmıştır (Sarısaman, 2004: 111-120).

BCA taramalarında konuya ilişkin belgeler "Aşarını Toplayamayanlardan İltizam Bedelinde Tenzilat Yapılması" başlığı ile bulunmaktadır. Ancak genel bir değerlendirme yapacak olursak, iltizam bedelinde indirim yapılması ya da terki üç temel durumdan doğmaktadır: *düşman işgalince yakılan köyler, orman yangını ve doğal afet ve mahsulün zarar görmesi*.¹

Cumhuriyet döneminde aşar iltizamlarının önceki uygulamada olduğu gibi üç ya da beş yıl gibi uzun dönemli değil kısa vadeli olarak bir yıllığına verildiği anlaşılmaktadır. Birden fazla mültezimin ortaya çıkması, vakıflar ile iltizam sahipleri arasında çıkan kargaşa ise temel olarak hazine fermanlarının bulunamaması ya da kayıtlardaki sorunlardan doğmaktadır. BCA kayıtlarında, ferman kayıtlarının hazine evrakında bulunup bulunmadığına dair çok sayıda belge mevcuttur. Bunların bir kısmı imtiyazları içermekle birlikte bir kısmı da köy arazilerinin mülkiyet dağılımını ifade etmektedir. Davaların seyrini ferman kayıtları belirlemiştir.

1 Örneğin, 21 Nisan 1924 tarihli bir karar ile "Aziziye ilçesinin Pençe Köyündeki orman yangınında ürünlerin zarar görmesi nedeniyle buraya ait iltizam bedelinin terkinini" ; "Eskişehir'in Karapazar köyü mahsulünün doludan zarar görmesi nedeniyle aşar vergisinde tenzilat yapılması" kararı alınmıştır (BCA Fon Kodu: 30..11.1.0 Yer No: 2.10..16. Fon Kodu: 30..11.1.0 Yer No: 6.18..8.) Yine isyanda ürünün zarar görmesine ilişkin 15 Haziran 1924 tarihli bir kararda "Selah köyündeki isyanda ürünün yakılıp yağma edilmesi sebebiyle aşar toplanamadığından, mültezimlerin zararının ihale bedelinden tenziline karar verilmiştir (BCA Fon Kodu: 30..11.1.0 Yer No: 5.17..6.). Düşman işgali ile zarar görenlere ilişkin olarak da 9 Mart 1925 tarihli bir karar örnek gösterilebilir: "Yenişehir kazası Menteşe köyü 1920 yılı mahsulünün Yunanlılarca hasara uğratılması nedeniyle mültezimin ödeyeceği bedelde indirim yapılması" kararlaştırılmıştır (BCA Fon Kodu: 30..11.1.0 Yer No: 11.9..12.). 7 Haziran 1925 tarihli "Tarsus'un Çatalkili köyüne ait 1920 yılı aşar vergisinin tahsil edilememesi nedeniyle mültezimden alınacak vergiden vazgeçilmesi" bu kararlardan biridir (BCA Fon Kodu: 30..11.1.0 Yer No: 14.25..4.).

2.1.1. Aşar Vergisinin Kaldırılması

Yukarıda da belirtildiği üzere köylü üzerinde ağır bir yük olan Aşar Vergisi, 17 Şubat 1925 tarihinde 552 sayılı “Aşarın İlgasıyla Yerine İkame Edilecek Vergi Hakkında Kanun” ile kaldırıldı. Aşar kelime olarak “öşür” ün çoğul halidir ve arazi mahsullerinden alınan onda bir nispetindeki vergi anlamına gelir. 1923 İzmir İktisat Kongresi’nde oybirliği ile alınan kararlardan bir tanesi de Osmanlı İmparatorluğundan devreden ve tarım kesimi üzerindeki en hakim dolaysız vergi olan âşarın kaldırılması idi. İlk anda tüccar kesiminin temsilcileri, her ne kadar aşarın tamamıyla kaldırılması yerine, daha modern bir vergi getirilmesi fikrini ileri sürseler de sonradan onlar da işçi kesimi ile birlikte, çiftçi kesiminin baskın isteğine uymak durumunda kalmıştır (Okçuoğlu, 1987: 263).

Nüfusun önemli bir bölümü tarımdan gelir elde etmekte; ekonomik gelirin önemli bir bölümü tarımsal vergilerden gelmekteydi. 1925 yılında 3 milyon 298 bin 568 aşar vergisi mükellefi, devlet gelirlerinin %20’sinden fazlasını oluşturmaktaydı. Aşarın kaldırılması, gelirlerde 12 milyon liralık bir azalma olacağı anlamına geliyordu (Yılmaz 2012a, 1925: 1740).

Trabzon Mebusu Ahmet Muhtar Bey, aşarın birden değil tedricen kaldırılması gerektiğini, bu verginin yerine ikame edilecek gelir tam olarak tespit edilmeden bütçe açıkları ile nasıl mücadele edecekleri konusundaki endişelerini dile getirmiştir. Bu endişelere ilişkin olarak Başvekil Fethi Bey şu açıklamada bulunmuştur (TBMM ZC, İ: 56, C:1, 15 Şubat 1341 (1925)):

“Zannediyorlar ki memleketimiz de hakikaten muhtaç olduğumuz ümran ve maarif vesaire masrafını temin edecek olan menbaı varidatın en büyük bir kısmı aşar varidatından ibarettir. Şimdiye kadar böyle idi. Fakat bu aşar varidatının şimdiye kadar memlekete temin ettiği ümran nedir? Hiç bir ümran hasıl olamamıştır. Maalesef harabı hasıl olmuştur. Köylülerimiz zengin olamamıştır. Ziraat ilerleyememiştir. Bir memleketin köylüsü zengin olmazsa, ziraat ilerleyemezse, o memlekette başka türlü ümran tasavvur etmek mümkün müdür? Mümkün değildir. Mümkün olmamıştır ve olmayacaktır. Binaenaleyh ümrana vasıta olmak için bir derece de köylüyü zengin etmek lâzım gelir. Halbuki mevcut olan aşar vergisi dolayısıyla, köylü şimdiye kadar kutlâyemut derecesinde geçiniyordu. Köylünün arazi zerinden hasıl edeceği menfaat, ancak kendisinin geçimini temin etmektedir, bazen bunu da temin etmemektedir nitekim Meclisi Âliniz zürraa kerraren tohumluk tevzi etmeye mecbur kalmıştır. Arazimiz münbittir, derecesine göre mahsuldardır. O halde sebebi nedir ki köylü tohumluğunu temin ve tedarik edemeyecek bir hayatı ziraiye takip ediyor? (sebebi aşardır sesleri) sebebi, aşar vergisidir. Efendiler!”

Meclis'in 58. oturumunda Aşarın kaldırılmasına oy birliği ile karar verilmiş, "Aşar usulü mülğadır. 1341 sene-i maliyesinden itibaren arzi ve mahsulat-ı arziyeden işbu kanuna tevfikân vergi alınır" hükmü kaydedilmiştir. Tezel'in ifadesiyle "Hükümet, 1925 yılında o ana kadar bütçe gelirleri arasında en büyük vergi kaynağını oluşturan aşar'ı lağvederek cesur bir adım atmıştır. Hem büyük toprak sahipleri hem de köylüler ağır bir vergi yükünden kurtarılmış... aşarın yerine getirilen toprak mahsulleri vergisinde, köylü ailelerin kendi geçimlik tüketimlerinde kullandıkları ürünlerin vergiden muaf tutulması ve sadece pazarlıkları ürünün değer üzerinden %8 ve %10 oranlarında vergilendirilmesi, üretimleri kendi tüketimlerini aşağı yukarı ancak karşılayan küçük köylü ailelerinin üstündeki vergi yükünü büyük ölçüde hafifletmiştir" (Tezel, 1982: 373).

Köylü üzerinde mükellefiyetler hafiflese de 1929 krizi, köylü üzerinde yıkıcı etki yaratmıştır. Krizden en çok etkilenen kesim köylü kesimidir. Kriz sonrası tarım işçiliği tefeci-tüccar sömürsü altında ezilmiştir. Bu dönemde köylü üretimi sürdürmek için gereken nakit ihtiyacını özel kişilerden temin yoluna gitmiş ve ödeyemediği borçları mukabilinde daha çok ezilmiştir (Tokin 1990: 142-151).

2.1.2. Tarımda Kooperatifler ve Makineleşme

1922 yılında, TBMM'ye sunulan bir komisyon raporunda, köylülerin, özel mülkiyet ve bağımsız işletmeciliği saklı tutacak üretim kooperatiflerinde yeniden örgütlenmeleri önerilmiş, 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresine sunulan hükümet raporunda da zirai istihsal kooperatiflerinin kurulması önerisi getirilmiştir (Tezel, 1982: 372). 1923 yılında çıkarılan bir nizamname ve ardından 1924, 1926 ve 1929 yıllarında çıkan kanunlarla kooperatifler oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak kısa vadeli küçük zirai kredinin mahalli teşekküller tarafından tevzi edilmesi amacıyla 1924 senesinden kabul edilen *İtibar-ı Zirai Birlikleri Kanunu* ile çok büyük kazanımlar elde edilemeyeceği ve daha kapsamlı kooperatif esaslarına göre yeni bir yapılanma konusunda arayışa girilmesi gerektiği de tartışmalara konu olmaktadır. Nihayetinde 1928 yılında *Ziraat Bankası tarafından Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu Tasarısı* hazırlanmıştır. Kısa vadeli küçük üretim kredisinin alınıp ödenmesinde bütün işlerin köylerde kurulacak Kooperatifler vasıtasıyla ifa edilmesi Ziraat Bankasına karşı ödeme sorumluluğunun bu kooperatiflerin üzerlerine almaları amaca uygun görülmektedir. Buna göre Ziraat Bankası yalnız kooperatiflerin şahsiyeti maneviyesine kredi verecek ve kredinin kooperatif ortakları arasındaki dağılımına karışmayacaktır (Atasagun, 1985: 51-60).

Ancak kooperatifler büyük amaçlarla kurulmasına karşı istenen sonuç elde edilememiştir. Mahmut Makal, *Bizim Köy* romanında köylünün

kooperatiflerle ilişkisini şu sözlerle özetleyerek, bu desteğin köylünün refahını ne derecede etkilediğini göstermektedir: “*Aslında köylülerin yararı düşünülerek, hayırlı bir erek için kurulan bu kooperatifler, bugün köylüyü bir çıkmaza sokmuş durumdadır. Çünkü köylü, kooperatiften para alırken işinde ilerleme düşüncesiyle hareket edemiyor, aldığı parayı karlı bir işe harcamıyor. Sadece kooperatiften aldığı parayı eski borçlarına yatırarak, bir an için hafifliyor. “seneye Allah kerim” düşüncesiyle hareket ediyor. Sene ise, çabucak gelip çattığında affallıyveriyor; çoğunluk borcunu ödeyemiyor. Sonraya kalıp, faiz yüzünden iki katına çıkınca, bütübütün ödeyemez oluyor borcunu. Sonunda icraya veriliyor ve işte o zaman kara sefalet baş gösteriyor. Bu çevrenin köylerinde, kooperatife ortak olan köylülerin yarından fazlası icraya verilmiştir”* (Makal, 2004: 46).

İlk makineleşme olayı 1923 ile 1929 yılları arasında görülür. Bu dönemde 2.500 ile 3.000 kadar traktör ihale edilmiştir. 1927 yılında yapılan ziraat sayımında ülkenin bütününde 15.711 tarım makinesinin bulunduğu kayıt altına alınmıştır (Yerasimos, 1980: 88).

2.1.3. 1923-1930 Arası Dönemde Toprağın Dağılımı ve Dağıtım Sorununa Yaklaşım: Muhtaç Zürreanın (Muhtaç Köylünün) Topraklandırılması için Çözüm Nerededir?

Hükümet aşarın kaldırılması dışında küçük üretici köylülerin yararına etkili bir uygulama ortaya koyamamıştır. Tezel’in değerlendirmesine göre: 1925 yılında devlet arazilerinin köylülere satılması yolunda bir karar alındıysa da bununla ilgili uygulama 1930’ların sonuna kadar çok sınırlıdır. Türkiye dışından gelen ve iskana tabi tutulan göçmen ailelere dağıtılan arazi dışında, 1923-1934 döneminde 22.000 kadar yerli kırsal aileye 73.000 hektar devlet arazisi dağıtılmasıyla yetinildi. Üstelik devlet dağıttığı bu arazilerin yeni sahiplerinin elinde kalmasını sağlamakta yer yer acze düşmüştür. Bunun nedenleri, Türkiye’nin kadastrounun yapılmamış olması, insanların maliklik iddialarının çok kere Osmanlı imparatorluğu döneminde düzenlenmiş karışık belgelere dayanması, eski tapu kayıtlarının boşluklar ve belirsizlikler ile dolu olması, İsviçre’den alınan yeni Medeni Kanun’un güçlü ailelerin geniş araziler üstündeki mülkiyet iddialarını tescil ettirmelerini çok kolaylaştırmış bulunmasıydı. Bu nedenlerle, başta, kendilerine Osmanlı devletinin sosyal ve siyasi mantığıyla zamanında geniş araziler hediye edilmiş olmak üzere birçok “ayan”, “eşraf”, “mültezim”, “mütegallibe” ailesi, 1926 Medeni Kanunu’na dayanarak açtıkları davalarla, kendilerine hükümet tarafından arazi verilen “mübadil”, “muhacir”, ve “topraksız köylü”ye verilen arazilerden çıkartarak, bu arazilere sahip oldular (Tezel, 1982: 375-376).

Toprak reformu ve muhtaç köylünün topraklandırılmasında bir yöntem de feodal bağları çözmeye yarayacak zorunlu nakil ve iskanlardır. Aşiret sistemini hedef alan bu politika 1925 yılından sonra daha belirgin olarak açığa çıkmaktadır. Doğu illerinde asayişin sağlama, isyana destek sağlayan aşiretleri kontrol altına almakla mümkün olabilirdi. Diğer ıslahat tedbirleri de önem taşımakla birlikte, şark vilayetleri için en önemli gelişme ileriki zamanlarda da etkisini hissettirecek olan Nakil Kanunu'dur. Meclis, 19 Haziran 1927'de 1097 sayılı "Bazı Eşhasın Şark Menatıkından Garp Vilayetlerine Nakillerine Dair Kanunu" kabul etmiştir. Aşiretlerin, topraklarında kaldıkları sürece, güçlerinin kırılmayacağı düşünülmektedir. Göç sonrasında ise boş kalan arazi önce hazine arazisi haline getirilecek ardından toprak reformu çerçevesinde muhtaç köylüye dağıtılacaktır. Devletin doğuda egemen olan ağalık sistemi ve feodal ilişkiler düzenini kırmaya yönelik çabası sonucunda 1400 kişi batı illerine nakledilmiştir. Ancak Kanun'a dayanarak göç ettirilen ailelerin çoğu, aynı yıl çıkarılan 1178 sayılı "1097 Numaralı Kanun Hükümünün Refine İcra Vekilleri Heyetinin Mezun olduğuna dair Kanun" ile yerlerine geri dönmüşlerdir (Dik 2012a: 2075-2077). Toprak reformu girişimi uygulanamamıştır.

2.2. Köylerde Düzen ve Asayiş: İstiklal Mahkemelerine Sevk-İdari Sınır Değişikliği-Merkezi Atamalar

Cumhuriyet Rejiminin kurulması için bağımsızlığın ilanı ve devletin varlığının ülkenin en küçük hücresi olan köye kadar ulaşması gerekli ama yeterli değildir. Cumhuriyete karşı direnç gösteren gruplar rejimin toprakta kurumsallaşmasına engel teşkil etmekteydi. Otoritenin kurulması adına Devlet, dört tip davranış izlemiştir: i) istiklal mahkemeleri ile yargılamalar ii) idari sınır değişiklikleri, iii) merkezi kurumlar oluşturma iv) merkezi atamalar.

İstiklal Mahkemeleri özellikle rejimin aleyhine olan gelişmeleri bastırmak amacıyla fonksiyon üstlenmiştir. İstiklal Mahkemelerine köy yerleşmelerinden sevk edilenler incelendiğinde cezaların üç temel sebebinin olduğu görülmektedir.

- i) Köylerde huzur ve sükunu bozucu davranışlarda bulunanlar.²
- ii) Dini siyasete alet edenler.³

2 Örneğin, 6 Mayıs 1926 tarihli bir belgede "Huzur ve sükunu bozucu davranışlarda bulunan Kürüm köyünden Yusuf Ağa'nın damadı Şaki Ahmed, kayınpederi Yusuf ve oğlu Ömerin İstiklal Mahkemesi'ne sevki". (BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 19.33..2).

iii) Hükümete, kanunlara, Cumhurbaşkanına ve Türklüğe hakaret edenler.⁴

İstiklal Mahkemelerine bu sebeplerden dolayı sevk edilen yaklaşık 150 yargı kararı mevcuttur.

İdari sınır değişiklikleri kararı sadece coğrafi olarak yeniden bir düzenlemeyi her zaman yansıtmamaktadır. Milli mücadele döneminde de düşmanla işbirliği yaptığı düşünülen yerlerde sınır değişiklikleri yapılmış, hatta yönetsel kademenin bir üstüne taşınabilmiştir. İlk olarak Batı Anadolu'da bazı kaza, nahiye ve köyler düşman işgalinin dışında bulunan yerlere bağlanmıştır. Kurtuluş sürecini içerisine alan dönemde birçok nahiye ya da köy, otoriteyi tesis adına ilçe yapılmıştır. 1920'li yılların ilk yarısında yer yer bağlılık değişiklikleri görülmekle birlikte esaslı değişiklikler 1920'li yılların ikinci yarısında hız kazanmıştır (Keskin, 2012a; 231-232).

Merkezi atamalarda en göze çarpan husus din görevlilerinin atanmasıdır. Kırsal alanda etkili olan dinsel yapıların gücü büyük ölçüde merkezden yapılan atamalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Köy Kanunu'nun 83. maddesi köy imamlarını düzenler. Maddeye göre, köy imamları köy derneği tarafından seçilir ve müftünün emriyle atanır. Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren mevcut olan imamlar da müftülükten tayin yetkisini almaları gerekmektedir. 84. maddede imam olacakların yirmi dördüncü maddeye ek olarak (bu madde 1963 yılında mülga olmuştur) ilmihal, ameli erbaa ve yeterli derecede Türkiye coğrafyası ve Türk İslam tarihini bilmeleri ayrıca sağlık işlerini bilmeleri gerekmektedir. Köy İmamlarının sınavları ile ilgili belgelere BCA kayıtlarında rastlanmaktadır.⁵ Köy imamlarına o güne kadar köyce ne veriliyorsa yine aynı

3 Örneğin, 11 Ekim 1925 tarihli bir belegede, “dini siyasete alet eden Orhangazi ilçesinin Reşadiye köyünden Dağistanlı Şeyh Şerafeddin'in Ankara İstiklal Mahkemesi'ne verilmesi” kararı görülmektedir (BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 16.65..19)

4 Örneğin, Hükümete hakaret eden Güllük (Güllü) köyünden Mehmet Fati Ağa hakkında takibat yapılması (BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 32.183..12. 24/1/1927). Kanunlara hakaret eden Niğde'nin Alay köyünden Osman oğlu Mehmet Ali hakkında takibat yapılması (BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 32.183..16. Türklüğe hakaret eden Hayrabolu'nun Çit köyünden İtalyan Edmond hakkında takibat yapılması (BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 32.183..14. 29/1/1927. Türklüğe hakaret eden Tosya'nın Akseki köyünden Şehbaz oğlu Hasan hakkında takibat yapılması (BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 33.186..16. 15/5/1927) Cumhurbaşkanına ve hükümete hakaret eden Mecitözü'nün Saban köyünden Ali Çavuşoğlu Mehmet hakkında takibat yapılması (BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 33.188..3).

5 Örneğin, 31 Temmuz 1925 tarihli bir belge, “merkeze bağlı nahiyelerdeki köy imamlarının imtihan günlerini gösterir cetvel” başlığıyla sınav yer ve tarihlerini

verilen şeyler, ihtiyar meclisi aracılığıyla toplanılacak ve verilecekti (Köy Kanunu md. 85). İmamlar, ihtiyar meclisinin azasıdır ancak birden fazla imam olduğu takdirde meclise üye imamı kaymakam seçecektir (Köy Kanunu md. 86). Dolayısıyla asayiş tehdit eden ve fetvaları ile kitleleri peşinden sürükleyen denetimsiz ulemaya karşı merkezi imamların görev alması önemli bir politik hamledir.

3. Köyün Organlaşması; Anayasal ve Yasal Statüsünü Kazanması

Köy, hukuksal olarak otonom bir varlıktır. Köy, yerel varlığı ile özerk kılınmıştır. Orta malları üzerinden ortak mülkiyet ve ortak karar mekanizması ilerici bir tasarıdır. Bu özelliğinin korunması adına Meclis üyeleri büyük bir çaba göstermiştir. Cumhuriyet Hükümeti köye yönelik olarak üç girişimde bulunmuştur. Birincisi 1921 yılında hazırlanan İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Lâyihası'dır. 1921 yılında kanunlaşmayan tasarı 1923 yılına taşınmış ancak güncel yerini köy kanununun gerekliliği tartışmasına bırakmıştır. İkincisi 1924 tarihli Köy Kanunu, üçüncüsü ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur.

3.1. 442 Sayılı Köy Kanunu ve Köy Yönetiminin Unsurları

Köy Kanunu'na ilişkin 1920 yılında Tunalı Hilmi Bey'in bir teklifinin olduğu Meclis Zabıtlarında mevcut olmakla birlikte, teklifin sadece Dahiliye Encümenine havale edilmesine ilişkin bir kayıt mevcuttur (TBMM ZC 30 Ekim 1920). Hükümetin hazırladığı Köy Kanunu Lâyihası 16 Aralık 1339 tarihinde Meclis'e sunulmuştur. Meclis'te görüşülmeye başlandığı tarih ise 22 Şubat 1924'tür. Karesi Mebusu Vehbi Bey'in köy teşkilatı olmayan bir yeri *köksüz bir ağaca* benzettiği konuşmasının özü, nüfusun yetmiş beşini ilgilendiren bir kanun düzenlemesinin aciliyeti ve bu kanunla birçok memnuniyetsizliğin giderilecek olmasıydı (TBMM ZC, İ: 99 C: 1, 11 Şubat 1340). Meclis Riyaseti Celilesi'ne Başvekil İsmet Paşa tarafından sunulan Köy Kanunu'nun en önemli özelliği köylerin hizmet, gelir, güvenlik, muhtar ve ihtiyar meclisinin seçilmesi

göstermektedir (BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 12.98.44.). Yine 7 Aralık 1925 tarihli bir Arşiv belgesinde İmam Hatip Okulu bulunan mahallerde, köy imamlarının matematik, coğrafya, tarih ve sağlık bilgisi derslerinden adigeçen okullarda sınav olmaları ve başarılı olanlara atama izni verilmesini içermektedir (BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 3.15..14.).

konularının köylere “şahsiyeti maneviye” yani devlet tüzel kişiliğinden ayrı bir tüzel kişilik bahşetmesidir (TBMM ZC, İ: 108 C: 2, 21 Şubat 1340). Kanun gerekçesinde köyün Cumhuriyet Hükümeti tarafından nasıl algılandığına ve Kanun’un hangi koşullarda ortaya çıktığına dair bilgilere ulaşmak mümkündür. Gerekçenin içeriği köy yönetiminin kurgusunu aşamalı olarak anlatmaktadır. Gerekçenin ayrıntılarından yola çıkarak bu bakış açısını detaylandırarak olursak;

1. *Köy devlet teşkilatının üç kademesinden biri olan belediye idaresinin altındadır:*

Lâyiha gerekçesine göre “az çok farkla medeni bütün ülkelerde devlet teşkilatının idaresi üç derece üzerine kurulmuştur. 1) devlet idaresi 2) vilayet idaresi 3) belediye idaresi. Millet Meclisi ve Hükümet devlet idaresinin başıdır ve ona bağlı kurum ve kişiler eliyle tüm kamuya hizmet sağlanmaktadır. Devlet idaresi yanında ve onun gözetimi ve denetimi altında ikinci dereceden teşkilat “vilayet idareleridir”. Devlet makinesi halkın işleri ile doğrudan ilgilenemeyeceği için genel görevlerinden bir kısmının idaresini kendisinden ayırarak vilayet idarelerine bırakır. Bu düzenlemenin esas kanunu, İdarei Hususiyeyi Vilayet Kanunu’dur ve denetim ve yürütmesi vilayet meclisi umumisi ve vilayet encümenidir. Devlet idaresinin üçüncü derecesini belediye idareleri oluşturur. Beldeler, ne kadar küçük olursa olsunlar, oluşturdukları düzen itibarıyla çeşitli mahalli ihtiyaçlara tabidirler. Bunlar vatandaşa yaklaştıkça hizmetlere uzaklaşacak ve zayıflayacak devlet idaresi ve memurları eliyle yürütmek imkansızdır.

2. *Belediyeler vilayet teşkilatına bağlı ve onun altında değildir:*

Belediye yönetimi esasen idari teşkilatlanmanın en eski ve doğal çeşididir. Tarihsel olarak beldeler, ortak yararın ve karşılıklı ihtiyaçlar üzerine oluşturulan ilk heyetlerdir, tabiri caiz ise ilk devletlerdir. Ancak ulus devletin ortaya çıkışı ve gelişimi ile devlet organları ile birlikte geliştirilmiştir. Belediyeler, vilayet teşkilatına bağlı ve onun altında değildir. Onlar da devlet kudreti içerisinden doğmuştur. Gerekçe de “bugün Heyeti Celilelerine arz olunan işbu (Kanun) da belediyelere ait bulunan üçüncü sınıf teşkilatı idariyemizi tesis için tanzim ve tasvibi alilerine arz olunur” denmektedir.

3. *Parçadan bütüne-basitten mürekkebe doğru örgütlenme:*

Parçadan bütüne- basitten-mürekkebe gitmek kaydıyla önce belediyelerden ve onların da en küçük fakat en çok/ parçalanmış dağılmış olan köy kısmından başlamak uygun görülmüştür.

4. *Türkiye’de komün nahiye teşkilatını ifade etmemektedir:*

Batı ülkelerinde belediye teşkilatına komün denmektedir. Bunu bazılarımız nahiye diye çeviriyor. Halbuki bu çeviri tam olarak

nahiyeyi karşılamamaktadır. Çünkü idari teşkilatta nahiye bir kademedir. Bizde mevcut nahiye Avrupa'nın komün teşkil ettiği belediyeye denk değildir. Bizde nahiye genellikle nakıs/gayritam bir kaza mahiyetindedir ve kaza gibi devlet teşkilatının bir kademesidir. Hükümet vilayet kaza nahiye devlet kademeleridir. İkinci olarak komün kelimesinin eşdeğeri senelerden beri köy, belediye ve şehremaneti tabirleriyle tatbik ve eda edile gelmiştir.

Hükümet, köyü yerel yönetimlerin en küçük hücresi olarak tasarlamakta ve belediyeleri de dört dereceye ayırmaktadır: *köy, kasaba, şehir ve büyükşehir*. Lâyiha'ya göre köy, azami üç bin nüfusa kadar ahaliyi ihtiva eden belediyelerden ibaret olacaktır. Üç binden yirmi bine kasaba ve yirmi binden üç yüzbine kadar olanına şehir ve ondan büyüğüne büyük şehir denecektir. Lügatta köy (kasabadan (küçük belde) kasaba (kariyeden büyük ve şehirden küçük belde) ve şehir (kasabadan büyük belde) tarif olunmaktadır. Köy kasaba şehir ve büyükşehir kanunları adıyla tam dört belediye kanunu takdim edileceği de ayrıca ifade edilmektedir.

Lâyiha köylere;

1. *Tüzel kişilik vermektedir*: Köy tüzel kişiliğe sahip (şahsiyeti maneviyeyi tamamen haiz) bir cüzütamdır.⁶
2. *Köyü unsurları ile birlikte tanımlamaktadır. Bu unsurlar köyün varlığı ile özdeşdir*: Köy, cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi ortaklaşa malı olan toplu ve dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler. Köy bir yerden bir yere bir yere götürülemeyen mallara sahip olabilen ve Köy Kanunu ile kendisine verilen işleri yapan başlı başına bir varlıktır.
3. *Köy derneği ile geniş ölçekli katılımcı bir mekanizma oluşturularak ortaklaşa bir yönetim getirilmiştir*: Lâyiha'da "Köyün köye ait işlerini görmek ve salâhiyeti kanuniye dâhilinde teftiş ve teşri vazaifi ifa etme hakkını hakkı intihaba malik bütün köylünün içtimaından mürekkebe olarak (köy derneği) ne bıraktık. Böylece köyde teşri kuvveti esasta bütün köylünün umumuna verilmiş oluyor. En hür memleketlerde tatbik olunan budur ve köyün varlığı sebebiyle kabili tatbik olan bu şekil hâkimiyeti mutlakam en doğru tecellisidir" ifadeleri bulunmaktadır.
4. *Köyün icra kuvveti muhtar ve ihtiyar meclisindedir*: Lâyiha'ya göre, ihtiyar meclisinin seçimi köylüye bırakmak emri tabiidir yani bir zorunluluktur. Muhtarın seçiminde atanmış ya da seçilmiş usulünü

⁶ Cüzütam; bütün, bir şeyin, temel vasıflarının tamamını toplayan parçası. Parçalandığı vakit ana vasfını ve asliyetini kaybeden şey anlamına gelmektedir.

takip etmek mümkündür ancak Hükümet seçilmiş olması kuralını getirmiştir. Anglo Sakson ve diğer batı ülkeleri örnek gösterilerek buralarda dahi belediye yönetimi ve şehreminleri atanmış olabildiği halde köy yönetimini sınırlayan bir yönetim tarzının benimsenmediği ifade edilmektedir.

5. *Köyün görevleri (sağlık, ziraat, yol, okul, imar, temizlik asayiş, yargı gibi hizmetler) sayılarak belirtilmiş, köy işleri mecburi ve ihtiyari olmak üzere iki kısma ayrılmıştır: Mecburi olan görevlerin yerine getirilmediği durumlarda cezai işlem öngörülmüş, ihtiyari görevler köylünün arzusu ve girişimine terk olunmuştur.*
6. *Hükümetin velayet-i ammesi: Köylerin bünyelerinde ortak bazı işler ve konularda akdi şirket ya da yükün genelleştirilmesi gerektiğinde bunun uygulaması ve sonuca erdirilmesinde esas olmak üzere bazı hükümler getirilmiş ve akdi şirketler kendi başlarına uyuşamadıkları durumlarda kaza kaymakamına müdahale yetkisi verilmiştir. Bu da Hükümetin velayet-i ammesini göstermektedir.*

3.1.1. Köy Kanunu Müzakereleri; Tartışma Yaratın Maddeler ve Önem Taşıyan Hükümler

Köy Kanunu'nu görüşmelerine öncelik verilmesine itiraz eden Saruhan Mebusu Vasıf Bey'in "Orta Tedrisat Kanunu"nun yarıda kaldığına yönelik eleştirisine Tunali Hilmi Bey, "zavallı köylüler, yine mania, yine, mania. Arkadaşlar, istirahat ederim, ben muallimlerin aşkıyım. Fakat o muallimlere bize ve hepimize bakacak olan köylüler dururken, ellibin köy dururken nihayet beş bin muallimi mi düşüneceğiz". Bu sözlere gelen tepkilere Tunali Hilmi aşağıdaki dörtlükle yanıt verir "köylüye bunu mu söyletmek istiyorsunuz?" diyerek (TBMM ZC İ: 110, C:1, 24 Şubat 1340).

*Ben eker, ben biçerim
Yok, yine bir değerim
Ayrık otu bir nimet
Elbette kan içerim*

3.1.1.1. Nüfus Sınırı: Optimal Ölçek Ne Olmalıdır?

Kanun'un birinci maddesi nüfus sınırlamasını öngörmektedir. Maddeye göre "Nüfusu iki binden aşağı yurlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok olanlara (şehir) denir." Karesi Mebusu Vehbi Bey, tasarı hazırlanırken bir tasnif ile şehir, köy ve kasaba ayrımı yaparak her birinin tanımlarının oluşturulduğunu ve bu tanımlara nüfus oranı üzerinden bir sınır getirdiklerini ifade etmiştir. Bu türden bir nüfus

sınırına yönelik eleştiriler geldiğini ve bu eleştirilerin, bazı vilayet, kaza, nahiye merkezlerinde esasen belediyelerinin kurulu olduğu ancak nüfus olarak yeterli olmadıklarını, savaştan önce büyükşehir iken savaş sonrası bu özelliklerini yitirdikleri dolayısıyla geçmiş durumlarına dayanarak onların aynı şekilde yönetilmeleri gerektiği yönünde olduğunu ifade etmektedir. Bunun üzerine maddeye bir ek fıkra kabul edilmiştir. Buna göre “nüfusu iki binden aşağı olsa dâhi ‘belediye teşkilâtı mevcut olan nahiye; ‘kaza, vilâyet merkezi kasaba itibar olunur ve Belediye Kanununa tabidirler” (TBMM ZC İ: 110, C:2, 24 Şubat 1340). Nüfus sınırı dışında örneğin, hane üzerinden de teklif gelmiştir. Ancak nüfusu kalmamış olan hanelere külfet yüklemek mümkün değildir. Tunalı Hilmi nüfus değil hane sınırı koyalım önerisinde bulursa da madde Komisyonun hazırladığı şekli ile geçmiştir (TBMM ZC İ: 110, C:2, 24 Şubat 1340).

3.1.1.2. “Köy Ağası” ve “Ağalar Derneği”ne Karşı “Köy Muhtarı” ve “Köy Derneği”

İkinci madde köyün neyden teşekkül olduğuna açıklık getirmektedir. Madde 2: Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bağçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil ederler. Madde aynen kabul edilmiştir. Üçüncü madde ise tartışmalıdır. Keza köy sınırlarını belirleme yetkisinin kimde olacağı ve nasıl bir süreçle yürütüleceği konusunda uzlaşmazlık söz konusudur. Maddenin ilk hali şöyledir:

“Bu kanunun hükmü ‘başlar ‘başlamaz tarla, bağ, bahçe ve bataklık ve otlakları içeride kalmak üzere her köyün ısınırı *ağalar derneği* tarafından bir kâğıda yazılır. Sınır için komşu köy ile aralarında uzlaşamazlarsa bu da sınır kâğıdına yazılır ve sınırları gösteren bu kâğıt *ağalar derneğince* mühürlenerek *nahiye müdürüne* gönderilir. Sınır kâğıdı nahiye ‘müdürü tarafından *Hükümete* gönderilerek tasdik» olunduktan sonra bir örneği köylüye verilir ve diğer örneği tapu kaleminde saklanır. ‘Sınır kâğıdı nahiye müdürü tarafından Hükümete gönderilir. *Meclisi idarece* tasdik olunduktan sonra tasdikli bir örneği köylüye verilir. Diğer vesika olarak tapu kalemünde saklanır kazadaki bütün köylülerin sınırları tapuca bir ‘defterle yazılır ve altı idare meclisinden tasdik olunur. Bu defter iki tane olup biri idare meclisinde diğer tapu kaleminde saklanır.”

Encümen düzeltme yaparak, maddenin “sınır kâğıdı nahiye müdürü tarafından Hükümete gönderilerek tasdik olunduktan sonra bir örneği köylüye verilir, diğer örneği tapu kaleminde saklanır” fıkrasını çıkarmıştır. Hüseyin Bey “ağalar derneği” yerine köy heyeti denmesini teklif etmiştir. 18 Mart 1924

tarhli oturumda 3. madde yeniden görüŖülmüŖ ve madde Ŗu Ŗekilde düzenlenmiŖtir (TBMM ZC İ: 15, C:2, 18 Mart 1340).

“Bu kanunun hükmü baŖlar baŖlamaz her köyün sınırı *ihtiyar meclisi* tarafından bir kâğıda yazılır. Sınır için komŖu köyler ile aralarında uzlaŖamadıkları yerler varsa bu da gösterilir ve yazılan sınır kâğıdı ihtiyar meclisince mühürlenerek nahiyeye müdürlerine gönderilir. Nahiyeye Müdürü de bu sınır kâğıdını *kaza veya vilâyete* gönderir. Oralarda idare meclisince sınır kâğıdı tetkik ve tasdik olunduktan sonra tasdikli bir örneği tekrar köy ihtiyar meclisine verilmek üzere nahiyeye müdüriyetine yollandığı gibi asıl sınır kâğıdı da tasdikli olarak tapu dairesine verilir, iki köy arasında uzlaŖılamayan sınırlar için idare meclisleri tahkikat ve tetkikat yaparak sınırı beŖinci maddeye göre çizip her iki köye de tasdikli birer örneğini gönderir ve bu kat’idir. Kazadaki bütün köylerin tasdikli sınır kâğıtları tapuca bir deftere yazılıp defterin altı idare meclisine tasdik ettirilir. Ayrıca bu tasdikli defterin bir sureti de tapuca çıkarılıp idare meclisinde saklanmak üzere verilir. Köy sınırlarına ait işlerde Devlet daireleri ve mahkemelerce bu tasdikle defterler esasır.”

Bu değişiklikte göze çarpan birkaç temel unsur bulunmaktadır. Öncelikle “köy ağalığı” ve “ağalar derneği” ifadelerine bakmak gerekmektedir. Kanun tasarısının ilk halinde “köy muhtarı” yerine “köy ağası” ve “köy derneği” yerine “ağalar derneği” ifadesi bulunmaktaydı. Bu ifadeler birkaç maddede daha sorun oluŖturdu. Keza Meclis, ağalık sistemini kırsal alanda yok etmek isterken bu kanunla aksine ağalık rejimine hukuki çerçeve ve içerik kazandıracığını öne sürmektedir. Neticede bu iki kavram kanundan çıkarılmıŖtır.

Köy Ağası ve Ağalar Derneği tartıŖmasının en hararetlendiği madde 9. maddedir. Maddeye göre “İŖbu kanun ile köyeye verilen işleri görmek (köy ağasının) ve (ağalar derneğinin) vazifesidir.” Vehbi Bey’in aktardığına göre, ağa tabirine duyulan rahatsızlığa rağmen Dahiliye Encümeni aynı maddeyi kabul edilip tekrar meclisin önüne getirmiŖtir. Öncelikle muhtar ve ihtiyar heyeti tabirlerinin neden kabul edilmediğini açıklar.

“Efendim evvelâ muhtar ve ihtiyar heyetini niçin kabul etmediğimizi ‘arz edeceğim. Sonra da bu tabirleri niçin tercih ettiğimizi arz edeceğim. Muhtar, heyeti ihtiyariye ‘tabirlerini niçin kabul etmedik? Muhtar, ihtiyar heyetleri bugüne kadar öyle bir vaziyete ‘girmiŖlerdir ki, bunu bilvesile birkaç defa arz ettim. Bizde muhtar demek jandarmanın kırbacımla, tahsildarın angaryasına en çok tahammül eden demektir. Muhtar ve ihtiyar heyetleri hemen ekseriyetle ‘bu vaziyete girmiŖtir.’ (Ağalar da öyle olacak sesleri). Binaenaleyh bu tabiri bu itibarla kullandığımız gibi muhtar ve ihtiyar heyetleri ki, yalnız olarak heyeti ihtiyariye diyorlar. YanlıŖ bir terkiptir, tabirlerinin Türkçe olmadığını düşünerek buna

mukabil tabirler aradık ve Hükümetin teklifini muvafık gördük. Burada köy ağası deyince ağalığın tekrar köylerde dirileceği anlaşılıyor ve evvelâ bu varidi hatır oluyor. Hâlbuki 'biz sırf bu emel ile yani memlekette gayrimeşru surette teessüs etmiş olan ağalığa yıkmak ameliyle bu tabiri, bu kelimeyi kabul ettik. Çünkü memleketimizde ağa diye derler bildiğimize nazaran, ağa böyle intihapla ağa olan adamlar değildir. Şimdi mevcut ağalar gerek kendi teşebbüsü zatiyeleriyle, gerek pederlerinden irsen intikal suretiyle ağalık unvanını taşıyan adamlardır. Halbuki biz şimdi ağalığın (buna münhasır olmadığını ve ağalığın ancak milletin ruhundan doğabileceğini ve intihapla olabileceğini burada tesbit ettik. Binaenaleyh köyün ağası, köylünün intihapla meydana getirdiği adamıdır. Eğer ağalığa bir berat verseydik köy ağası bâberat ilânühaye ağa kalsaydı arkadaşlarım köyde tagallüp fikrini uyandıracak diye düşündükleri varit olabilir. Halbuki iki senede bir intihabı teceddüd edeceğine göre bu defa ağa olan adam, 'gelecek defa ağa olmayacaktır. Bu bir. İkincisi; köylerdeki ağalığı bu kanun yıkacaktır. Çünkü köylerde şimdiye kadar ya tagallüp ve ağalık vardır veyahut yoktur. Tagallüp varsa Hükümet yoktur. Çünkü: Hükümet ve Hükümetin memurları, kavanini hak ve adlî tatbik edemiyorlar. Şahsi, ferdî, zeyd veya Amrütégallüp ediyorlar."

Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, bu gerekçeye karşı çıkmakta ve şu sözleri ile ağa tabirine itiraz etmektedir:

"Efendiler, şahsiyeti mâneviye meselesinde muhterem Abdullah Azmi Efendinin söylediklerine iştirak edeceğim. Bendeniz bu (ağa) tâbirine itiraz ediyorum. Efendiler, Dahiliye Encümeni Reisi muhteremi beyefendi biz muhtarî mâruz kaldığı müşkülâtta, istihkardan kurtarmak için ona (ağa) diyeceğiz, dediler. Efendiler, ona ağa demekle ve dememekle bir vaziyeti fiiliye tağyir olunamaz. Mesele, o şahsiyeti mâneviyeye temin edilecek hukukta ve o hukukun kabiliyeti fiiliyesindedir. Bunu temin ettikten sonra ne olursa olsun o adam sahai fiiliyatta aynıdır. Kendisine temin etmek istediğimiz hukuk ile mütenasip bir vaziyettedir. Binaenaleyh, kanunların, biz şunu yapmak istiyoruz, bunu yapmak istiyoruz -diye yalnız isim tâbiratı ile İktifa etmesi ve bu isim tâbiratından büyük neticeler beklenmesi, katiyen istilksadolunan bir 'maksat ve hedefi temin edemez. Ağalar meselesine gelince; bugünkü vaziyet malûmunuzdur. Şimdi birçok yerlerde ağalık vardır. Bu ağalık hakkında burada mütalâa yürütmeye mahal yoktur. Fakat (biz bu kanunda muhtar gibi, ihtiyarlar meclisi gibi bütün milletin malûmu olan bir tâbiri ve herkesin (kalûbelâ) dan beri bildiği (bir şeyi ((hayır sesleri) Anadolu Türklük âleminin bunca zamandır bildiği, anladığı ve kullandığı bir tabiri değıştirecek olursak katiyen doğru bir şey yapmış olmayız. Halk bunu 'anlamakta müşkülâta mâruz kalacaktır ve binnetice kuvvei kanuniyenin, birtakım ağalık ve saire gilbi hususatı terviç ve himaye ettiği mânası da

hasıl olacaktır. Birçok yerlerde de (feodaliteye) -devresine avdet etmek istediğimiz kanaati husulle gelecektir. Bu doğrudan doğruya maksata münafi bir şeydir. Bendeniz, ağa tâbiri yerine (bildiğimiz gibi (muhtar) denilmesini ve diğerlerinin yerine de (ihtiyarlar meclisli) tayininin konulmasını teklif ederim.”

Hüseyin Bey (Elaziz) de benzer şekilde itiraz eder ve köylünün zımnı olarak kanunun ağalık sistemini kontrol altına alacağını bilemeyeceğini, şahsi fikri olarak ister “kahya” densin ister “meclis” densin ağaları köylünün başından kaldırmak gerektiğini ifade etmiştir. Konya Mebusu Mustafa Feyzi Efendi, köyün tüzelkişiliği gereği zaten yönetiminin tek bir kişinin sorumluluğunda olamayacağı dolayısıyla köy ağasının görevi olarak düşünülemeyeceğini öne sürmüş ve köy ağası tabirinin fazla olduğunu “köye verilen işleri görmek köy derneğinin vazifesidir” şeklinde bir tadil teklif etmiştir.

“Ergani Mebusu Kazım Vehbi Bey, iki seçenek sunmaktadır. Seçenekleri sunmadan önce yaptığı açıklama kırsal alanda hakim olan durumu yansıtmaktadır. Vehbi Bey’e göre, ağa ile muhtarın zahiren farkı yok gibi gözükse de bu tabirlerin kendine has özelliği vardır. Vehbi Bey’in ifadesiyle “bizim memleketteki köylerde köyün mevcudiyeti maddiyesini ağa temsil eder. Muhtarlar ağanın mensubu ve hattâ hizmetkârdırlar. Ekseriya muhtar mühürleri ağanın cebinde bulunur. Ağa o kadar zinüfuzdur ki (nüfusludur ki) , hattâ köylüden irs (miras) alır. Bu irsi kitabül verâre ahkâmına tevfikân halledemezsiniz. Bunu ona anane vermiştir. Şimdi biz ağanın örften ve ananeden mütevellit nüfuzunu bu madde ile tahkim ve tekviye mi etmek istiyoruz? Yoksa o ânanenin, nüfuzun karşısına Nüfuz Kanuniyle mücehhez bir şahsiyet mi ikame etmek istiyoruz? Birinci şıkka taraftar iseniz (muhtar ve heyeti ihtiyariye tâbirini değiştiremezsiniz. Çünkü ısıtılhatı kanuniyenin bir tesiri mahsusudur ve bu memlekette zebanzet olmuştur. Bunu tağyire mahal yoktur. Yok eğer örfen ve teamülen ağaların mevcut olan nüfuzunu tahkim etmek isterseniz maddeyi aynen kabul edersiniz.”

Meclis, “ihtiyar meclisi” ve “muhtar” tabirinin gerekliliği konusunda hemfikirlerdir. Bu nedenle de ilgili maddeler üzerinde değişiklik yapılması konusunda ısrar etmektedir. Malatya Mebusu Reşid Ağa da şiddetle ağa tabirine itiraz edenler arasındadır. Köy ağasının mütegalibeden başka bir şey olmadığını ifade eder:

“Ağalardan köylü zaten bıkmış usanmıştır. Ben ağaların aleyhindeyim. Efendim, bu maddede köy ağası tâbiri vardır. Daha aşağı maddelerde çoktur. Bu encümene gitsin, encümende tashih edilsin, çünkü Heyeti Celile kabul etmemiştir. Hakikaten de köy ağası ıtlak olunana daim mutlaka köyün eşrafıdır ve hattâ Türkçesi mütegalilbesidir. (Bravo

sesleri) Vehbi Beyin beyanâtı â'liyesinden bendeniz bir şey anladım. Muhtarlara, heyeti ihtiyariyelere gelen jandarmalar (şuraya git dermiş, buraya git dermiş) yani hakaret yaparmış, bu ağaları yani ileri gelenleri yapmalı ki, bu jandarmaların köylülere yaptığı şeye mahal kalmasın imiş. Köyün heyeti ihtiyariyesine hakaret eden adamları Hükümet tecziyeden âcizmiş de köyün ağalarını mültegalibesinden yapmalıymış ki, gelen jandarmalar o ağalardan korkarak bir şey yapmasınlarmış. Halbuki bu yanlıştır. Bendeniz için de bu muhtar ve ihtiyarlar meclisi tâbiri çok muvafıktır. Bu ağalar kelimesini umumiyetle bu maddelerden kaldırmalıdır, Çünkü ağalar dediğimiz zaman öteden beri ağalık görmüş ve yapmış olanlar bunu suiistimal edeceklerdir. Kanunun nazariyesi bu değildir, zabıtta mânâsı böyle değildir diye köylüye anlatmak mümkün değildir. Köylümüz o seviyede değildir. Ne vakit o seviyeye, o derce-i irfana gelirse o vakit şeklini nasıl yaparsanız yapınız. Bugün her halde işleri köy muhtarları ve ihtiyar meclisleri görmelidirler. Fukaralar zaten ağalardan usanmışlardır.”

Tüm tartışmaların sonucunda ortaya çıkan tahrir ile (Reis sadece tahrir vardır diyerek tahririn kime ait olduğunu açıkça söylememektedir) (köy ağası) yerine (muhtar) ve (ağalar derneği) yerine (ihtiyar meclisleri) önerilmiştir. Tahrir kabul edilerek diğer maddelerde yer alan gerekli düzeltmeler yapılmıştır.

Köy Kanunu, Cumhuriyet için ilerici bir adımdır. Osmanlı'dan bu yana ağırlığını köylü üzerinde hissettiren mütegalibelere karşı daha eşitlikçi bir düzenin arayışıdır.

3.1.1.3. Köy Sınırlarının Belirlenmesi

3. maddenin içeriğinde üç temel değişiklik göze çarpmaktadır: Birincisi, köy sınırının belirlenmesinde “tarla, bağ, bahçe ve bataklık ve otlakları içeride kalmak üzere” ifadesi çıkarılmıştır. İkincisi her köyün sınırının “ağalar derneği” tarafından bir kağıda yazılır ifadesi “ihtiyar meclisi” tarafından bir kağıda yazılır şeklinde değiştirilmiştir. Üçüncüsü “hükümete gönderme” aşaması çıkarılarak vilayet idare meclisi ile süreç tamamlanmıştır. Maddeye ek hükümler de getirilmiştir. “İki köy arasında uzlaşılabilen sınırlar için idare meclisleri tahkikat ve tetkikat yaparak sınırı beşinci maddeye göre çizip her iki köye de tasdikli birer örneğini gönderir ve bu kat'idir” hükmü eklenmiş, tasdik defterinin “köy sınırlarına ait işlerde Devlet daireleri ve mahkemelerce bu tasdikli defterler”in esas alınacağı belirtilmiştir.

Köy sınırlarının belirlenmesi tartışmalara sebep olduğundan 4. ve 5. maddeler eklenerek konu biraz daha ayrıntılı hale getirilmiştir. 4. madde, köyün sınırının nasıl çizileceğini maddeler halinde sıralamaktadır. Maddeye göre “bir köyün sınırı aşağıda tarif edildiği şekilde çizilir”:

1. Eskiden beri bir köyün sayılan bütün tarla, bağ, bahçe, çayır, zeytinlik, palamutluk, baltalık ve otlaklar sınır içinde kalmalı.
2. Dağlık ve ormanlık havalide ötede beride dağınık olan evler tarla meralar parça parça en yakın köye bağlı sayılmakla beraber bunlar sınır haricinde bırakılmalı yalnız her birinin adı sınır kâğıdının altında yazılmalı.
3. Sınır mümkün olduğu kadar kolay anlaşılacak surette dereler tepeler, yollar veya diğer değişmeyen işaretli yerlerden 'geçmeli ve bu dere, tepe ve yolların veya işaretli yerlerin köylüce adları ne ise behemehâl sınırdaki sırasıyla yazılmalı.
4. Eğer bir köyün sınırını derelerden, tepelerden yollardan veya diğer değişmeyen işaretli yerlerden geçirmek kabil olmazsa o halde sınır mümkün olduğu kadar düz yapılmalı. Ve büyük taşlar dikilerek sınır gösterilmeli.
5. Bir köy ahalisinden bazı kimselerin başka bir köy arazisi içinde kalan dağınık tarla bağ, bahçe gibi yerleri sahibinin bulunduğu köyün ısırında değil öteki köyün sınırında gösterilmeli.
6. Bir köyün sınırı mutlaka diğer köyün sınır ile birleşmek lâzım gelmez. İki köyün sınırları arasında eskiden beri hiçbir köyün malı sayılmayan boş arazi, dağlar, ormanlar, yaylaklar varsa bunlar yine sınırın dışında bırakılmalı.
7. Bir köyün malı olan yaylaların o köy ihtiyar meclisi tarafından ayrıca sınırı çizilmekle beraber bu sınır kâğıdı asıl köyün sınır kâğıdı ile birleştirilmeli.

4. Köylerde Eğitim Seferberliği ve Kırsal Alanın İmarı

Cumhuriyet rejimi, muasır medeniyet seviyesine ulaşmanın en önemli aracı olarak okullaşmayı öngörüyordu. Köyün dönüşümü ve yükselen ulus devletle organik bağının kurulması yine devletin temel aldığı modernleşme süreci ile sağlanabilecekti. Eğitim seferberliğinin her düzeyde başlatılmasının ana sebebi ülkenin en küçük hücresi köye ulaşabilmektir. Ancak eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesi adına ne yeterli öğretmen gücü ne de yeterli bina ve diğer ekipman mevcuttur. İki sorunun ivedilikle çözülmesi gerekmektedir. Birincisi öğretmen yetiştirme, ikincisi okul binalarının yapımıdır. 1920'li yılların ortalarına kadar çok kapsamlı bir girişim bulunmamaktadır. Ancak BCA kayıtlarında köy okullarına ilişkin belgelere kuruluş yıllarında rastlanmaktadır. Örneğin, 31 Ocak 1922 tarihli bir belge bu anlamda dikkat çekicidir. Mektepleri açılan köy ve mahalle sakinlerinden alınacak verginin, mektepleri henüz açılmamışlara yüklenilmemesi kararı alınmıştır. Buradan

eğitimin finansmanı için çeşitli mali araçlar üretildiği anlaşılmaktadır (BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 13.113..7.). Yine, 1923 yılındaki arşiv kaynağında köy okulları başlığı ile köy mekteplerine ilişkin evraka rastlanmaktadır (BCA Fon Kodu: 180..9.0.0 Yer No: 127.609..1. 1/8/1923, Köy okulları; BCA Fon Kodu: 180..9.0.0 Yer No: 127.609..1).

Eğitimde reform çabaları büyük ölçüde Maarif Vekili Mustafa Necati döneminde ivme kazanmıştır. 1924 yılından itibaren yabancı uzmanların eğitim reformu adına ülkeye davet edildikleri görülmektedir. 1924 yılında gelen Amerikalı Profesör John Dewey yabancı uzmanlar arasında en bilinenidir. Ancak Dewey'den sonra 1925'te Alman Ticaret ve Sanayi Bakanı Müşaviri Kühne'nin "teknik eğitim"e dair raporu da göz ardı edilmemelidir. Bu dönemde sadece yabancı uzmanların değil yurt dışında uzmanlaşmış yerli uzmanların da raporlarına rastlanmaktadır. 1927 yılında Belçika Teknik Eğitim uzmanlarından Ömer Buyse'nin hazırladığı rapor da dönemin eğitim politikasını yansıtır niteliktedir. Tüm raporlar incelendiğinde eğitimin kademli olarak incelendiği ve köye yönelik eğitim hamlesine dair ayrıntılı incelemelerde bulunduğu görülmektedir. Köy okullarında eğitim verecek öğretmenlerin çalışacakları bölge ile organik bağının olması ise temel argümandır. Dewey'e göre, *"mekteplerde köylülerin ve çiftçilerin alaka ve ihtiyaçlarına hususi bir ehemmiyet verilmeden tahsilin umumi ve mecburi kılınması içtimai zararlar verecek fevkalade bir tehlike teşkil eder Köylülerle çiftçilerin ihtiyaçları ayrıca düşünülmeden vücade getirilecek bir maarif sistemi nazari ve skolâstik olur. Ve genç nesli, herhangi diğer bir meslekte muvaffakiyetini temin etmemekle beraber onları köy hayatından kolaylıkla uzaklaştırır. Bundan başka Türkiye'de millî refahın inkişafı ziraat amelîyatının ıslahile sıkı bir surette alâkadardır. Bu itibar ile Türkiye maarifi için en mühim mesele, derslerinin mevzuları köy hayatına iyice merbut olacak bir nevi iptidai ve tâli mektepler tesisidir"* (Dewey, 1939: 19).

Bu ihtiyaçtan hareketle, köylerin eğitmen açığını karşılamak üzere köylere has öğretmen okullarının kurulması politikası benimsenmiştir. Bu fikrin öncüsü olan isimler arasında Ali Haydar (Taner) da bulunmaktadır. Ali Haydar'ın öne sürdüğü sistem; basit ve köy hayatı ile bütünleşiktir. Program, ilkokul çıkışlı köy çocuklarının köy öğretmen okullarında üç yıllık bir eğitim sürecinden geçirilmesini böylelikle köyü yakından tanıyan eğitimcilerin yetiştirilmesini içermektedir. Ali Haydar'ın önerisi 1-20 Mayıs 1925'te Konya'da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresi'nin de gündemine alınmıştır (Ergün, 2006: 2). Nihayetinde eğitimde yapılacak reform hakkında incelemelerde bulunmak üzere Milli Eğitim Bakanı Necati Bey'in başkanlığında toplanan uzmanlar heyeti çalışmalarını tamamlamış, Heyet Genel Eğitim Kanunu Tasarısını hazırlamıştır. Kasabalardaki ve köylerdeki ilkokullarda (iptidai mektep) eğitim programları gençleri hayata hazırlamak

üzere şekillenecektir. Bu doğrultuda Avrupa'daki ilkokullar da incelenmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 14 Ocak 1926).

Öğretmen yetiştirme konusunda devlet doğrudan öğretmen yetiştirme okulları açarak ihtiyacı gidermeye çalışmış, bu amaçla 1926 yılında Maarif Teşkilatı hakkındaki Kanun çıkarıldığında, okullar (mektepler) muallim mektepleri ve köy muallim mektepleri olarak ikiye ayrılmıştır. Kanun akabinde Kayseri-Zencidere ve Denizli Köy Muallim okulları hayata geçirilmiştir. 28 Mayıs 1927 tarihinde 1074 sayılı Şehir ve Köy Yatılı Mekteplerinin Sureti İdaresi Hakkında Kanun kabul edilerek, yaklaşık bir yıl sonra 4 Mart 1928 yılında hazırlanan Kanun'la, şehir ve köy yatılı mektepleri için bir milyon liraya kadar sarfiyat icrasına izin verilmiştir (TBMM ZC C.32 İ.72 ZC C.3 İ.67).

Hükümet, yeni bir okul türü olarak öğretmen okullarını oluştururken, diğer yandan mevcut kaynaklardan yeni olanaklar yaratma gayretindedir. Mevcut imam hatip okullarından da köylere öğretmen yetiştirmek üzere yararlanma kararı alınmıştır. Kurulan muallim mekteplerinin üç yıllık öğrenim süresinin son sınıfı öğrencileri iki bölüme ayrılarak bir bölümünün imam, diğer bölümünün de öğretmen yetiştirilmeleri kararlaştırılmıştır. Aslında İmam Hatip mezunlarının çok yönlü yetiştirilmesi düşüncesi daha öncesinde vardır. İmam Hatip Okulu bulunan mahallerde köy imamlarının matematik, coğrafya, tarih ve sağlık bilgisi gibi derslerden sınav olmaları ve başarılı olanlara belge verilmesi uygulaması 1925 yılından itibaren başlamıştır. Dolayısıyla öğretmen yetiştirme süreci merkezi idarenin kontrolü altına alınan imam yetiştirme ve atama süreci ile paralel yürümüştür (Karaman, 2010: 28-29); (BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 3.15..14.).

1927-1928 yılında 4688 adet köy ilkokulu bulunmaktadır. Burada toplamda 241889 öğrenci bulunmakta, bu sayı 186848 erkek öğrenci ve 55.041 kız öğrencinin toplamından oluşmaktadır. 12275 öğretmen mevcuttur. 1931-1932 yılına gelindiğinde okul sayısı 5308'e, erkek öğrenci sayısı 181711'e, kız öğrenci sayısı ise 88735'e yükselmiştir. Toplamda öğrenci sayısı 270446, öğretmen sayısı 13828'dir. Ancak, koşulların yetersiz olması nedeniyle, Kayseri-Zencidere Köy Öğretmen Okulu 1932 yılında, Denizli Köy Öğretmen Okulu da 1933 yılında kapatılmıştır (Amerikan Heyeti Raporu, 1939).

4.1. Kırsal Alanın İmarı: Savaşın Çıkan Köylerin Yeniden İmarı ve Numune Köyler

Savaş sonrasında köyler, yıkık ve harap haldedir. Düşman işgali sırasında köylerin büyük bir kısmı yakılmıştır. Ayakta kalanlarda ise bir yaşam kurmak mümkün görünmemektedir. Köylerin yeniden imarı adına çözümler başlangıçta pratik girişimlerden ibarettir. İmar ve iskan sorunu sadece o güne kadar

Anadolu topraklarında yaşayan köylüleri kapsamamakta Lozan Anlaşması ile ülkeye giriş yapan mübadilleri de ilgilendirmektedir. Düşman işgalinden zarar gören köylünün ihtiyacını karşılamak adına hükümetçe ödenek ayrıldığı görülmektedir. Bu yardımlar bazen yıkılan yerlerin tamir edilmesi bazen de doğrudan ihtiyaç sahiplerine yardım şeklinde gerçekleşmiştir.⁷ Ödenekler, bazen doğrudan bütçeden bazen de belli vakıf gelirlerinden sağlanmıştır.⁸ Doğal afet gören köylere de aynı ve nakdi yardımlar erken dönem süresince rastlanmaktadır.⁹ Hızlı ve ucuz konut ihtiyacını karşılamak adına ülke geneli

- 7 Yardımları destekleyen belgelere Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde rastlanmaktadır bkz. Mihaliççik'ta Yunanlıların tahrip ettiği köylerde bulunan fakir ve muhtaçlara yardım yapılması. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 4.39..15. Tarih: 30/11/1921; Düşmanlarca tahrip edilen ve yıkılan köy ve kasabaların tamir ve yenilenmesi için hükümetçe ödenek ayrılarak yardım yapılması. BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 132.947..10. Tarih: 15/10/1922 ; Eskişehir'in Alpu, Arap, Viran gibi Yunanlılardan çok zulüm görmüş köylerine yardım yapılması. BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 80.529..14. Tarih: 14/5/1924; Düzce'nin Melendere köylerinden fakir durumda olan 12 aileye yiyecek veya para yardımı yapılması. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 5.15..11. Tarih: 8/5/1922 ; Afyon'dan itibaren yıkılıp yıkılan köyler halkının yemeklik, tohumluk ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için kurulacak Muavenet-i İctimaiyye komisyonlarının teşkil suretleri ve görevleri. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 5.29..7. Tarih: 12/9/1922
- 8 Örneğin, Adile Sultan Vakfı'nın gelir fazlasının Anadolu'da düşman tarafından yıkılan köylerin onarımı için tahsis edilmiştir. BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 198.355..6. Tarih: 11/3/1923
- 9 Deprem, sel gibi felaketler sonrasında sadece yıkılan evlerin yeniden yapımında değil bazı aynı yardımların da temin edildiği görülmektedir. Örnek olarak şu kayıtlar gösterilebilir. Hüdavendigar (Bursa) vilayetindeki felaketzede köylere alet, edavat ve hayvan yardımına dair Meclis kararı. BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 117.818..2. Tarih: 22/11/1922 ; Erzurum'daki depremden evleri yıkılan köylülere para yardımı yapılması Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 10.37..9. Tarih: 3/8/1924; Van'ın Divrikli köyü ile Narman kazasında meydana gelen depremde evleri yıkılanlara kereste yardımı yapılması. BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.837..3 Tarih: 28/12/1924; Erdek ilçesine bağlı Kocabergos köyünde vuku bulan yangında evleri yanan göçmenlere borçlandırılmak suretiyle ev ve tohumluk verilmesi. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 16.77..18. Tarih: 9/12/1925; Germencik ilçesi ve civar köylerde meydana gelen seller yüzünden evleri oturulamaz hale gelen ailelere para yardımı yapılması BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 16.76..8. Tarih: 23/12/1925, Mentеше ve Burdur illeriyle Köyceğiz, Marmaris, Fethiye ve Tefenni ilçelerinde meydana gelen depremden zarar görenlere diğer masraflar tertibinden 5 000 lira ödenmesi BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 20.45..15. Tarih: 25/7/1926; Konya'nın Hacıömeroğlu köyünde sel felaketine uğrayan kişilere para yardımı yapılması. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 27.71..20. Tarih: 1/1/1928; İzmir, Torbalı, Tepeköy ve diğer köylerde vuku bulan

için “tip proje” geliştirilerek “iktisadi hane” formülü ve mübadillerin yoğun olarak yaşayacağı numune (örnek) köy kurma yoluna gidilmiştir. Lozan Mübadilleri için 1920’li yılların ilk yarısında Samsun, Adana, Bursa, İzmir, Manisa illerinde yapılmaya başlanan numune köylerde de ızgara planlı yerleşme dokusu içinde konut inşasına ağırlık verilmiştir. Ancak köylere yönelik imar politikası sadece barınma ihtiyacını karşılamaya yönelik geliştirilmemiş aynı zamanda insani yaşam koşullarını oluşturabilme arayışını içermiştir. Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti Samsun’da her biri 50 evden oluşan, 7 “numune köyü” inşa etmiştir. Yine aynı tarihte bu yörede 1717 “iktisadi ev”in inşası görülmektedir. “İktisadi evler”, “numune köy” binalarından farklı olup; bunlar çamur, kerpiç gibi malzemelerle daha ucuz inşa ediliyordu. Vekâletçe 15.881 evin tamiratı yapılmış; Samsun, İzmir, Bursa, İzmit, Antalya ve Adana’da 14 “numune köy” inşa edilmiştir. Ayrıca Samsun, İzmir, Bursa, İzmit, Antalya, Adana, Afyon, Manisa, Bafra, Çarşamba, Tokat, Çorum, Yozgat ve Amasya’da 6.903 “iktisadi ev”in inşası gerçekleşmiştir (Çapa, 1990: 66-67). Örnek köyler kurulması sırasında Hazine arazilerinin terki yapılarak mekan yaratılmıştır.¹⁰ BCA kayıtlarında ismi geçen bazı örnek köyler şunlardır: Bursa İkizceoba ve Karacaoba Örnek Köyleri; Ankara Beypazarı, Ayaş, Haymana ve Polatlı yolu Malıköy, Karacaoba, Ahimesut, Samutlu Örnek Köyleri; Ökse, Çırağan, Cenik, Çınarağıl ve Hisarağaç Karacaoba Örnek Köyleri; İzmir’de Çoban İsa ve Kıyas Örnek Köyleri; Antalya Çirkin Oba örnek köyü; Saruhan Çoban İsa numune köyü.¹¹

depremden zarar görenlere sarfedilmek üzere 10 000 lira gönderilmesi. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 28.18..12. Tarih: 1/4/1928; İzmir’in Torbalı ve Tepeköyü’nde evleri yıkılan ve zarar görenlere dağıtılmak üzere adigeçen köy istasyonları ile tren hattı arasındaki milli arazinin Belediye’ye satılması. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.42..5. Tarih: 30/6/1928; Suşehri ve Koyulhisar kazaları köylerinde depremden yıkılan evlerin yeniden yapıldığı. BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.837..13 Tarih: 4/9/1929.

- 10 Hazine arazilerinin bu amaçla terki adına, Yahşihan’dan Eskişehir’e kadar olan hat boyunda yer yer örnek köyler kurulması için inceleme yapılması ve bu alanda Hazine’ye ait bulunan arazinin iskana terkini içeren BCA belgesi örnek gösterilebilir. BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 28.29.. Tarih:12 9/5/1928
- 11 BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.59..9. 3/12/1924; BCA Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 10.27..11. Tarih:30/4/1930; BCA Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 11.33..1. Tarih: 14/5/1930; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 30.56..4. Tarih:9/9/1928.; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.32..14. Tarih:16/5/1928; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.36..18. Tarih: 10/6/1928; BCA Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 11.33..1. Tarih: 14/5/1930; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 30.56..4. Tarih:9/9/1928.; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.32..14. Tarih:16/5/1928 ; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.36..18. Tarih: 10/6/1928; BCA Fon Kodu:

Köylünün iskanı ve yaşam koşullarının yaratılması bakımından birtakım avantajlar da geliştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, Hazineye vergisini vermek ve bir yıla mahsus olmak şartıyla, köylülerin usul ve talimatnameye uygun olarak devlet ormanlarından odun ve kerestelik ağaç kesip satabilmelerine izin verilmiştir. Bataklık sahasına denk gelen köylerin ise başka yerlere nakilleri gerçekleştirilmiştir. Bataklığın yol açacağı sıtma hastalığıyla mücadele adına çoğu zaman nakil masraflarının sıtma ile mücadele giderlerinden karşılandığı görülmektedir. Okul inşaatları ve dispanser gibi eğitim ve sağlık hizmetlerin köye götürülmesindeki aracı kurumların inşaları da zor koşullar altında sürdürülmeye çalışılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Erken Cumhuriyet döneminde (1923-1930) köy yönetiminin gelişimini inceleyen bu çalışma sonucunda ilgili döneme ilişkin bazı genel özellikler saptanmaya çalışılmıştır.

İlk saptama köylerin tarihsel karakterine ilişkindir. Cumhuriyet dönemine ilişkin analiz, Osmanlı birikiminden bağımsız düşünülemez. Köylerin toplumsal ve ekonomik yaşamdaki belirleyici öznel olma durumu çok daha erken tarihlere kadar uzanabilme özelliğine sahipken, köylerin devlet örgütlenmesi içerisinde idari bir kimlik kazanması, Tanzimat dönemi reformlarına denk gelmektedir. Ancak Tanzimat reformlarının belirleyici etkeni de çok erken tarihlere kadar uzanan ve toprağa bağlı köylülük sisteminin yaratmış olduğu düzen ve özellikle 16. Yüzyıldan itibaren bu düzende meydana gelen bozulmalardır. Bunun anlamı köylerin idari örgütlenmesi açısından Osmanlı miri arazi sisteminin doğuşundan başlatılabilecek uzun bir tarihsel geçmiş bulunmaktadır.

İkinci saptama köylerin 19. yüzyılda idari bir ünite olarak varlık kazanması üzerinedir. Devletin temel gelir kaynağı olan tarım toprakları üzerinde hâkimiyetin kaybolması ve yükselen iltizam sistemi, yerelde yeniden otorite kurmayı zorunlu hale getirmiştir. Muhtarlık teşkilatı, mültezimlerin köylü üzerindeki baskın güçlerini kırmak adına idari olarak kurumlaşmıştır. Bu bilgi, Osmanlı dönemi için bilinen bir saptama olmakla birlikte, Cumhuriyet politikaları incelendiğinde çok temel bir sürekliliğin varlığına bizi

30..18.1.1 Yer No: 12.59..12 Tarih: 3/12/1924; Tarih: 3/12/1924; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.59..12 Tarih: 3/12/1924; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.75..13. Tarih: 12/2/1925; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.75..13. Tarih: 12/2/1925; BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 13.12..1. Tarih:22/2/1925; Tarih:22/2/1925, BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 7.23..18. Tarih: 1/7/1923 BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 68.450..9. Tarih: 20/8/1925

götürmektedir. Cumhuriyet dönemi Köy Kanunu'nun çıkarılması süreci incelendiğinde temel tartışma başlığının köylü üzerinde baskın güç olan köy ağalığı meselesi olduğu görülmektedir. Devlet ile köylü arasında toprağa egemen olan aracı yapılarda bir değişiklik yoktur sadece isim değişikliği ya da biçimsel farklılıklar yaşanmaktadır. Osmanlı, iltizam sistemini ortadan kaldıramamış ve bu düzen Cumhuriyet döneminde de belirli bir süre sürdürülmek zorunda kalmıştır. Cumhuriyet rejiminin önündeki en büyük engellerden biri bu nedenle kır sorunu olmuştur. Ağalık rejimine alternatif olarak yine ön plana çıkan mekanizma köy muhtarlığıdır.

Üçüncü saptama, köylü üzerindeki mükellefiyetlerin azalmasına ilişkindir. Aşar vergisinin kaldırılması önemli bir adımdır ancak köylünün kendi geçimini döndürebilecek araçların cılız kalması kısa sürede köylüyü sömürü düzenine mahkûm etmiştir. Kooperatif benzeri yapılar ve tarımda makineleşme çabaları bu anlamda sınırlı kalmıştır. Asayiş sorununun çözümü ise temel sorunlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle kuruluş aşamasında kır nüfusunu kontrol altına almak kolay gerçekleşmemiştir. Cumhuriyet rejiminin en temel arzusu toprak düzeninin köylü lehine yeniden düzenlenmesidir. Toprak reformu için aşiret bağlarının çözülmesi ise bu anlamda kaçınılmazdır. Hem isyanlara destek veren aşiretlerin bölgeden uzaklaştırılması hem de burada açığa çıkacak arazilerin muhtaç köylüye dağıtılması için çaba gösterilmiştir. Bu motivasyonla aşiret ağalarının Nakil Kanunu ile zorunlu göçe tabi tutulması ise geçici bir çözüm olmuştur.

Dördüncü ve son saptama, Cumhuriyet rejiminin köy yönetimini kurgulama biçimine işaret etmektedir. Cumhuriyet, en küçük birim olan köyden başlayarak yerel yönetimlerde yasal düzenlemeleri tamamlama yoluna gitmiştir. *Parçadan bütüne, basitten mürekkebe* (lâyihadaki ifadeyle) doğru örgütlenme temel politikadır. Köy Kanunu'nun hazırlık sürecindeki tartışmalar yaklaşımın izlerini bize sunmaktadır. Ağalık düzenine itiraz eden Meclis, geniş ölçekli katılımcı bir mekanizma talebi ile karar ve yürütme organlarının, köy halkı ile ortaklaşa kurduğu bir yönetim mekanizmasını köy ölçeğinde geliştirmiştir. Köy, yerel varlığı ile özerk kılınmıştır. Orta malları üzerinden ortak mülkiyet ve ortak karar mekanizması Cumhuriyet için ilerici bir tasarımdır.

Kaynakça

Akdağ, Mustafa (1979), *Türkiye'nin İktisadi ve İltizam Tarihi- 1453-1558* (Ankara: Tekin Yayınevi).

Akın, Rıdvan (1996), "1920'ler Anadolu'sunda Yerel Demokrasi Girişimi: İdare-i Kura ve Nevahi Kanunu Layihası", *Toplumsal Tarih Dergisi*, (32): 31-41.

- Amerikan Heyeti Raporu (1939), (İstanbul: Devlet Basımevi).
- Atasagun, Yusuf Sami (1985), "Türkiye'de Zirai Kredi Kooperatifleri", Oğuz, Arı (Der), *Köy Sosyolojisi Okuma Kitabı* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları).
- Boratav, Korkut (1995), *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları).
- Çadırcı, Musa (1970), "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleter*, 34 (135): 409-420.
- Çapa, Mesut (1990), "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskânı", *Atatürk Yolu*, (5): 49-84.
- Çelik, Fatma Eda (2012 a), "1921: Savaş Yönetimi ve Yönetimin Merkezileşmesi", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 1* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 453-923.
- Çelik, Fatma Eda (2012 b), "1922: Yeni Türkiye'yi Kuracak Zafer İçin Beşeri ve Mali Kaynakların Yönetimi", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 1* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 923-1327.
- Devrez, Osman (1994), *Türkiye'de Köylülük ve Devrim* (İstanbul: Yaşam Yayınları).
- Dewey, John (1939), "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor", *Maarif Vekilliği Ana Programı Hazırlıklar* (der), (İstanbul: Devlet Basımevi).
- Dik, Esra (2012a), "1927: "Yönetimsel Örgütlenme", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 2* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 2071-2081.
- Dik, Esra (2012b), "1928 Yılında Yönetim: Harf Devrimi", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 2* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 2181-2307.
- Erdost, Muzaffer İlhan (1988), *Kapitalizm ve Tarım* (İstanbul: Onur Yayınları).
- Ergün, Mustafa (2006), "Atatürk Döneminde Öğretmen Yetiştirme", *Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu* (Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi).
- Ertürk, Nuray Keskin (2012a), "1920: Bağımsız ve Halka Doğru Yönetim", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 1* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 195-453.
- Ertürk, Nuray Keskin (2012b), "Yirmili Yıllarda Yönetim", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 1* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 1-15.
- Ertürk, Nuray Keskin (2009), *Türkiye'de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi* (Ankara: Tan Kitabevi).
- İnalçık, Halil (1996), "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi* (İstanbul: Eren Yayıncılık): 1-14.
- İslamoğlu, Huricihan (2010), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Karaman, Nazlı (2010), *Köy Enstitüsü Mezunu Mahmut Makal, Fakir Baykurt ve Talip Apaydın'ın Romanlarında Köyde Eğitim Sorunu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (Ondokuz Mayıs Üniversitesi: Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı).
- Keleş, Ruşen ve Orhan Türkay (1962), *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme* (Ankara: SBF Maliye Enstitüsü Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi).
- Kırkpınar, Kenan (1992), "Aşar Vergisinin Kaldırılışı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (2): 105-127.

- Köymen, Oya (2008), *Kapitalizm ve Köylülük-Ağalar-Üretenler-Patronlar* (İstanbul: Yordam).
- Makal, Mahmut (2004), *Bizim Köy* (İstanbul: Literatür Yayınları).
- Okçuoğlu, Gülsevin ve İzzettin Önder (1987), "Asârin Kaldırılması", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 45 (1-4): 261-276.
- Önal, Nevzat Evrim (2012), "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Geçişte Büyük Toprak Sahiplerinin Sınıfsal Rolü ve Dönüşümü", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 39 (Nisan): 137-169.
- Önen, Nizam ve Cenk Reyhan (2009), "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ülke Yönetimi Halkçılık Beyannamesi, Teşkilat-ı Esasiye ve Yasalaşamayan Kanun Tasarıları", *Amme İdaresi Dergisi*, 42 (4): 1-23.
- Reyhan, Cenk (2000), "Bir Belge: Yerel Yönetimler Metinleri XXI: 1871 Tarihli Vilayet Genel İdaresindeki Değişikliğe Dair Geçici Kanun", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 9 (2): 100-114.
- Sarısamam, Sadık (2004), "Mahkeme Kayıtlarına Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında İltizam Problemi - Afyonkarahisar Örneği", *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (2): 111-120.
- Sencer, Muzaffer (1984), "Tanzimat'a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi", *Amme İdaresi Dergisi*, 17 (2): 21-44.
- Seyitdanhoğlu, Mehmet (1996a), "Bir Belge. Yerel Yönetimler Metinleri III: Tuna Vilayet Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel yönetimler*, 5 (2): 67-81.
- Seyitdanhoğlu, Mehmet (1996b), "Yerel Yönetim Metinleri VI: 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5 (5): 89-103.
- Şanda, Hüseyin Avni (1941), *Reaya ve Köylü: Feodalite Reayası Bugünkü Köylü Tiplerine Nasıl Tahavvül Etti* (İstanbul: Tan Matbaası).
- Tezel, Yahya Sezai (1982), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi* (Ankara: Yurt Yayınları).
- Tökin, İsmail Hüsrev (1990), *Türkiye Köy İktisadiyatı* (İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi).
- Tütengil, Cahit Orhan (1980), "1927 Yılında Türkiye", *Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar* (Ankara: TTK Basımevi).
- Uçar, Aslı Yılmaz (2012a), "1925: Karşı Devrimciliğin Tasfiyesi ve Cumhuriyet'in Yönetimsel Kuruluşu", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 2* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 1737-1909.
- Uçar, Aslı Yılmaz (2012b), "1926: Devrimin Toplumsal-Ekonomik İlişkilerinin Hukuki Kuruluşu ve Yönetimsel Omurgası", Keskin, Nuray (Ed), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizini 1919-1928 C. 2* (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF KAYAUM Yayınları): 1909-2071.
- Yerasimos, Stefanos (1982), *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye-Dünya Savaşından 1971'e* (İstanbul: Belge Yayınlar) (Çev. Babür Kuzucu).

TBMM Zabıt Cerideleri

- TBMM ZC, İ: 56, C:1, 15 Şubat 1341
TBMM ZC, İ: 99 C: 1, 11 Şubat 1340
TBMM ZC, İ: 108 C: 2, 21 Şubat 1340
TBMM ZC İ: 110, C:1, 24 Şubat 1340
TBMM ZC İ: 110, C:2, 24 Şubat 1340
TBMM ZC İ: 15, C:2, 18 Mart 1340
TBMM ZC C.32 İ.72 ZC C.3 İ.67

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No:16.65.19
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 32.183..12
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 32.183..16.
BCA Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 32.183.14
BCA Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 33.186.16
BCA Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 33.188..3
BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 12.98..44
BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 3.15..14.
BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 13.113..7.
BCA Fon Kodu: 180..9.0.0 Yer No: 127.609.
BCA Fon Kodu: 180..9.0.0 Yer No: 127.609..1.
BCA Fon Kodu: 51..0.0.0 Yer No: 3.15..14
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 132.947..10.
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 80.529..14.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 5.15..11.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 5.29..7.
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 117.818..2.
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.837..3
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 16.77..18.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 16.76..8.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 20.45..15.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 27.71..20.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 28.18..12.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.42..5.
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 119.837..13
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.59..9.,
BCA Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 10.27..11.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 11.33..1.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 30.56..4.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.32..14.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.36..18.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.2 Yer No: 11.33..1.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 30.56..4.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.32..14.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 29.36..18.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.59..12
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.59..12
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.75..13
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 12.75..13.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 13.12..1.
BCA Fon Kodu: 30..18.1.1 Yer No: 7.23..18.
BCA Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 68.450..9.